

Maria Cinta Sánchez Esteve

L'ESGLÉSIA DE DALT DE BENIFALLET

Del segle XII al segle XXI

TREBALL DE FI DE GRAU

dirigit per la Dra. Marta Serrano Coll

i el Dr. José Ignacio Fiz Fernández

Grau en Història de l'Art i Arqueologia

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Tarragona 2024

Índex

I.	Resum.....	6
II.	Motiu de la tria	8
III.	Estat de la qüestió.....	10
	a) Fitxa tècnica	11
IV.	Metodologia.....	14
	a) Fonts històriques:.....	14
	1. Biblioteques	18
	2. Arxius Històrics	18
	3. Arxius en línia	19
	b) Treball de camp.....	20
	1. Memòria Oral: Entrevistes	20
	2. Consulta a Experts	20
	3. Institucions.....	21
	c) Recursos digitals.....	21
	1. Fotogrametria.....	22
	2. LiDAR.....	23
	3. Passeig 360°	23
	4. Refotografia.....	23
	d) Esperit o Pensament Crític.....	24
V.	Fonts Històriques	25
	e) Segle XII.....	25
	1. Ramón Berenguer IV i l'Orde del Temple	25
	2. El Bisbat de Tortosa i l'Orde del Temple.....	26
	3. 1148 Família Pinyol/Piñol/Pignol.....	27
	f) Segle XIII.....	29
	1. 1215 23 de març ACA, C, pergamins de Jaume I, 39	29

2.	1227 Diplomatarí de la Catedral de Tortosa (DCT;882)	30
3.	1279-1280 Rationes decimarum Hispaniae	30
4.	1294 16 d'octubre a Tortosa Carta permuta entre el rei Jaume II i l'Orde del Temple 31	
5.	1298-1300 Sarcòfags dels Pinyol, dos carreus i els escuts amb pinyes.	33
g)	Segle XIV	35
1.	1363 Llibres de recaptacions del primer i del segon any de la dècima biennal concedida per Urbà V	35
2.	1373 Capbreu de Benifallet.....	36
h)	Segle XV	37
1.	1417 El Monestir de Benifassà i Benifallet.....	37
2.	1491 Focs.....	37
i)	Segle XVI	38
1.	1552 Juliol Focs.....	38
2.	1553 Focs	38
3.	1561 Colenda del Coronatge de Felip II i Isabel	38
3.	1556 Llibre de la institució, manera de dir, miracles e indulgències del Roser de Jeroni Taix.....	39
4.	1566 Felipe I (II)el Prudente. Diversorum 8	39
5.	1571 La Batalla naval de Lepant, el Papa Pius V i la Verge del Roser	39
6.	1580-1588 Llibre d'Establiments (ordenances sobre Benifallet), núm. 14.....	40
7.	1585 Felip II a Benifallet.....	40
j)	Segle XVII	41
1.	1617-1635 Nova església parroquial	41
2.	1640 Guerra dels Segadors	41
k)	Segle XVIII	43
1.	1714 Relació dels habitants de la vila de Benifallet.	43

2.	1743-1788 “Gozos que se cantan en la parroquial iglesia de Benifallet, à la Santissima Virgen Madre de Dios, y à su prodigiosa imagen que se venera en la iglesia antigua de dicho lugar”	43
3.	1771 Expediente de Cofradías, Hermandades y Congregaciones recogidas en distintas iglesias parroquiales, conventos de regulares, ermitas y santuarios de los diferentes pueblos del reino.	44
l)	Segle XIX.....	45
1.	1861 Obertura de la porta pel carrer de l’Ermita.....	45
m)	Segle XX.....	47
1.	1913 Geografia General de Catalunya dirigida per l'historiador Francesc Carreras i Candi.....	47
2.	1933-1935 Mossèn Milian Boix i l’“Inventario Monumental Dertusense”	48
3.	1936 Guerra Civil Espanyola. Del 20-27 juliol	49
4.	1959 Restauració del Calvari.....	50
5.	1966 Presentació de la nova talla de la Verge	51
n)	Segle XXI.....	52
1.	2001 Abril Revista “De Viva Veu”	52
2.	2001 Juliol Revista “De Viva Veu”	53
3.	2001 Campanya arqueològica.....	53
4.	2006 Troballa de la Verge sota l’enllosat.....	54
VI.	Treball de camp.....	55
a)	Entrevista amb José Borràs Treig	55
b)	Entrevista amb Maria Cinta Ferreres Farnós (1952)	57
c)	Entrevista amb Manuel Milián Mestre	58
1.	Va visitar Mossèn Milián Boix Benifallet?	59
2.	Va fer ell la fotografia que surt al CD annex de l’Inventario Monumental Dertusense de la Verge de Dalt?	59
3.	Va veure la mossèn Milián Boix la Verge del segle XIII?	61
VII.	Anàlisi Arts visuals.....	62
a)	Pintures.....	62

1.	Anàlisi iconològic i iconogràfic	62
VIII.	Recursos Digitals	68
a)	Fotogrametria	68
1.	Fotogrametria de les pintures de la capella del Roser.	68
2.	Fotogrametria de la Talla de la Verge de Dalt abans de la restauració.	69
b)	LiDAR	70
c)	Passeig Virtual realitzat amb càmera 360 a Koala360.....	73
d)	Refotografia	73
IX.	Conclusions.....	77
1.	Construcció entre 1227 i 1279	77
2.	Arquitectura templera.....	77
3.	Església de Dalt, església vella o de l'Assumpció de la Verge	77
4.	L'escultura de la Verge de Dalt.....	78
5.	Capella del Roser o dels Pinyol?	80
X.	Agraïments.....	81
XI.	Bibliografia.....	82

I. Resum

En aquest TFG (Treball de Fi de Grau) es vol posar en valor l'antiga església parroquial de Benifallet, fent un recorregut cronològic des dels documents manuscrits del segle XII fins a les noves tecnologies del segle XXI, confirmant o rebatent aquelles dades que s'han proposat fins ara. El nom oficial és el d'Ermita Nativitat de la Mare de Déu, Ermita de la Mare Déu de Dalt o Ermita del Calvari però a partir d'ara en aquest treball serà anomenada com l'església de Dalt car encara alguns dels habitants de Benifallet quan la mencionen ho fan així i les fonts històriques sempre l'esmenten com església i no com ermita, nom que possiblement se li va donar a partir de finals del segle XIX.

Quina importància pot tenir una petita construcció d'un petit poble? Molta més de la que ens pensem, per desgràcia forces vegades no es dona prou significat al patrimoni que tenim més a prop, solem deixar-nos impressionar per les grans històries i construccions, siguin properes o a l'altra banda del planeta, mentre petites joies com la de Benifallet queden infravalorades i fins i tot poden arribar a desaparèixer per aquest motiu. Antigament i fins al segle XX, l'arqueologia cercava les peces mestres, las obres que destacaven per sobre les altres per ser considerades úniques però aquest pensament ha anat canviant i cada cop més és valora la vida quotidiana de la Història de la humanitat i aquesta està formada per petites històries com la de l'església de Dalt de Benifallet. En aquest TFG proposaré dues hipòtesis, la primera sobre la datació i el motiu de la realització de les pintures al fresc del seu interior i la segona referent al moment en el que va ser enterrada la talla de la Verge de Dalt trobada sota el paviment l'any 2006.

També cal aclarir que durant la redacció d'aquest TFG utilitzaré la primera persona en alguns apartats, sobretot en les entrevistes realitzades i perquè la meva estimació per l'església de Dalt i l'admiració que sento per la Verge de Dalt és el que ha impulsat aquest treball.

Résumé

Dans ce TFG (PFE-Projet Fin d'Étude), nous souhaitons mettre en valeur l'ancienne église paroissiale de Benifallet, en effectuant un parcours chronologique depuis les documents manuscrits du XIIe siècle jusqu'à les nouvelles technologies du XXIe siècle, confirmant ou infirmant les données qui ont été proposées. Le nom officiel est d'Ermita Nativitat de la Mare de Déu, Ermita de la Mare Déu de Dalt ou Ermita del Calvari mais désormais dans cet ouvrage elle sera appelée l'église de Dalt car beaucoup des habitants de Benifallet en parlent de cette façon et les sources historiques en parlent toujours comme église et non comme ermitage, nom qui lui fut donné à partir de la fin du XIXe siècle.

Quelle peut être l'importance d'une petite construction dans une petite ville ? Bien plus qu'on ne le pense, malheureusement parfois on ne donne pas assez de sens au patrimoine qui est le plus proche de nous, on a tendance à être impressionné par les grandes histoires et constructions, qu'elles soient à proximité ou à l'autre bout de la planète, alors que de petits bijoux comme celui-là de Benifallet sont sous-évalués et pourraient même disparaître pour cette raison. Dans le passé et jusqu'au XXe siècle, l'archéologie recherchait des chefs-d'œuvre, des œuvres qui se démarquaient des autres pour être considérées comme uniques, mais cette pensée a changé et elle valorise de plus en plus la vie quotidienne de l'Histoire de l'humanité et cela elle est composée de petites histoires comme celle de l'église de Dalt de Benifallet. Dans ce TFG, je proposerai deux hypothèses, la première sur la datation et la raison de la création des fresques à l'intérieur et la seconde faisant référence à l'époque où a été enterrée la sculpture de la Vierge de Dalt trouvée en 2006.

Il convient également de préciser que, lors de la rédaction de ce TFG, j'utiliserai la première personne dans certaines sections, notamment dans les entretiens réalisés et parce que mon attachement pour l'église de Dalt et l'admiration que je ressens pour la Vierge de Dalt est ce qui a encouragé ce travail.

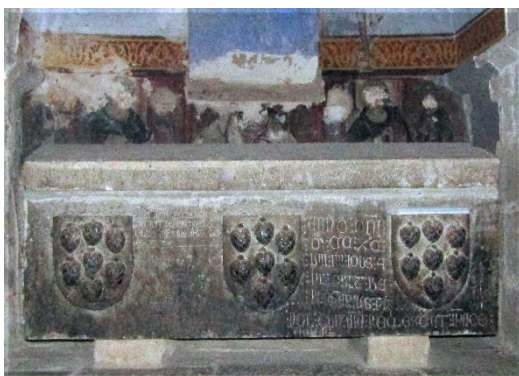
II. Motiu de la tria

En el moment d'escollir el tema per a la realització del meu TFG milers d'idees van aparèixer i totes elles em semblaven interessants per a fer. Calia posar un objectiu concret i la premissa més important per a mi és que, fos el que fos, m'emocionés. Cal recordar que la realització d'aquest treball és una obligació i un requisit indispensable per obtenir el títol universitari. Però, també és necessari comprendre que les obligacions i el gaudi no son incompatibles i quan pots xalar estudiant, fent recerca de fonts històriques, parlant amb experts i amb persones que expliquen els seus records que formen part de la nostra Història; aquesta compatibilitat es converteix en un gran aprenentatge i un regal personal d'un valor incalculable.

En l'assignatura del tercer curs del Grau en Història de l'Art i Arqueologia de la URV, “Conservació i Gestió del Patrimoni Artístic i Arqueològic”, el tema escollit per mi en el treball fou “L'Ermita de la Nativitat de la Mare de Déu de Dalt”. El motiu de la tria d'aquest immoble va ser personal car està ubicat a la població on visc, Benifallet i des de petita la seva imatge m'ha provocat una sensació peculiar ja que queda visible i alhora integrada entre les cases, fonent-se entre l'entorn i desapareixent de l'esguard de moltes persones.

En aquells moments, realitzant la recerca em van sorgir dues preguntes que vaig plasmar en el treball i que son :

1- Respecte a les pintures:

Pintures murals. Imatge pròpia. 2024

“Les pintures murals al fresc que decoren certes parts han estat objecte de diferents datacions que les situen des del segle XII al XVII.

Caldria un estudi més acurat.”

Quan un es troba amb una frase com “Del segle XII al XVII” sembla lògic conformar-se amb aquesta informació sense qüestionar-s’ho, però si ens posem a rumiar-ho seriosament estem parlant de quasi 600 anys i la lògica desapareix. Com exemple podríem posar la Pandèmia del COVID19, si pensem en tot el que ha succeït durant el

que només ha estat tres anys entre el 2020 i el 2022 i que en poc temps ha provocat grans canvis en el nostre dia a dia, no podem ni imaginar tots els fets ocorreguts durant sis segles i les seves conseqüències.

2- Respecte a la talla de la Verge trobada l'any 2006:

*Talla Verge de Dalt. 2006
Imatge cedida pel CRBM*

“Molta gent creu que la Verge va ser amagada durant la Guerra Civil espanyola entre 1936 i 1939. Sempre es pressuposa que va ser amagada sota el paviment per protegir-la, però, de quina guerra?”

Hi ha molta investigació a fer al respecte!”

El record popular a Benifallet era que la Verge de l'església de Dalt, venerada abans de la Guerra Civil, havia estat trencada i cremada a principis d'aquest conflicte. Aquesta afirmació es veia confirmada pel fet de que Mossèn Milián Boix en el seu *“Inventario Monumental Dertusense”* parlés de que entre 1933 i 1935 l'antiga Verge del segle XIII es trobava al seu interior i que després es declarés com a patrimoni perdut. La troballa de la talla de fusta, en unes millores del paviment de l'església l'any 2006, va fer que canviés el discurs i recolzant-se en les afirmacions de Mossèn Milián és digués que la talla havia estat enterrada per protegir-la. Les declaracions d'una persona nascuda abans de la Guerra i que va poder veure la talla trobada l'any 2006 en les que, sense cap dubte, afirmava que no eren la mateixa Verge sinó dues escultures diferents, em va fer plantejar la pregunta de quan va ser enterrada la Verge del segle XIII i considerar que calia fer molta investigació al respecte.

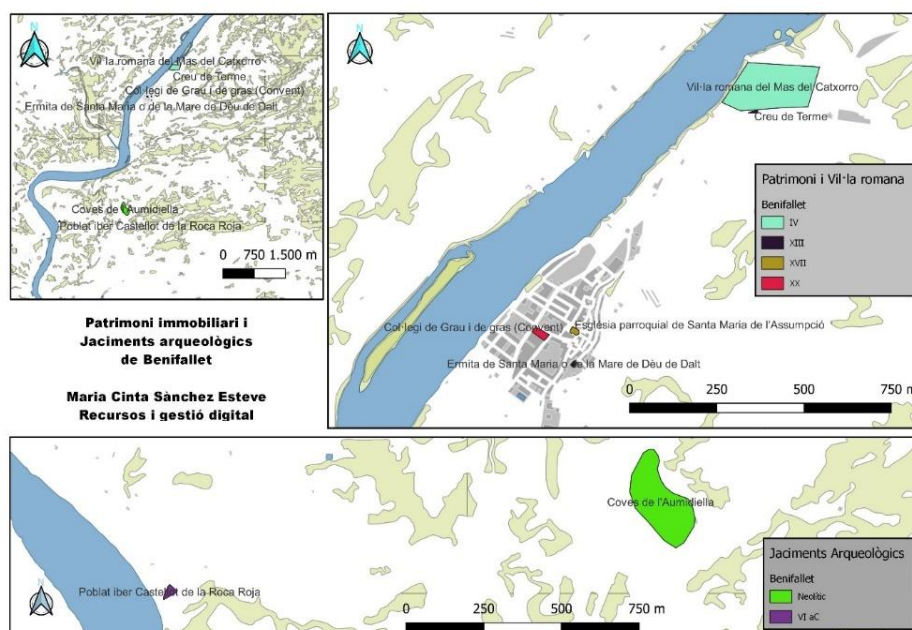
III. Estat de la qüestió

Església de Dalt vista des del Pg. Dones Meravelles. Imatge pròpia.2024

L'església de Dalt està situada a Benifallet, municipi que es troba a la comarca del Baix Ebre, en el àmbit funcional territorial de les Terres de l'Ebre, situat a la província de Tarragona i que compta en l'actualitat amb poc més de 700 habitants.

Tot i que actualment es manté tancada al públic, sempre és present en la ment dels benifalletencs en celebracions. El toc de la campana de l'església de Dalt a marca l'inici de la Festa Major dates en la que les imatges de la Verge i de Sant Francesc durant uns dies deixen la seva pau dins d'aquesta construcció romànica i es traslladen fins a l'actual església parroquial i que, quan s'acaben les festes, tornen al seu repòs. Els dies de Setmana Santa, entre d'altres dates assenyalades, les escales que porten a l'ermita i on es troben les capelles del Via Crucis, resten obertes.

Mapa realitzat a la pràctica del programa Qgis a l'Assignatura de Recursos Digitals.

Curs 2021-2022

a) Fitxa tècnica

Nom: Ermita de la Nativitat de la Mare de Déu – Ermita de la Mare Déu de Dalt Ermita del Calvari (Generalitat de Catalunya, 2022)(Possible proposta a l'Ajuntament de realitzar el canvi de nom a església de Dalt.)

Adreça: Carrer de l'Ermita, 18

Població: Benifallet

Comarca: Baix Ebre

Província: Tarragona

Referència cadastral:

1289809BF9318G0001XY

Mapa Cadastre. Parcel·la cadastral

Ús principal: Religios

Propietat: Eclesiàstica

Parcel·la Superfície gràfica: 843 m²

Superfície construïda: 197 m² dels quals 157 el formen l'antiga església i 40 m² la sagristia construïda al segle XIX

FACTORES DESCRIPTIVOS DEL INMUEBLE		PARCEL·LA	
Localización:	CL. ERMITA 18 4312 BENIFALLET (TARRAGONA)	Superfície gràfica:	843 m ²
Classe:	URBANO	Participación del inmueble:	100,00 %
Ús principal:	Religioso	Tipo:	Finca censada en el plano horizontal
Superfície construïda:	197 m ²		
Altitud construcció:	1000		
Construcció:			
Metre:	Lineal / Plano / Frente		
PLANO:	10		
Alt. (m):	10		

Dades Cadastrals església de Dalt

Classe de sòl: SUC (sòl urbà consolidat)

Any de Construcció: Segle XIII (error al cadastre que indica 1900)

Protecció: Aquest edifici està considerat BCIL i està incorporat al catàleg del Patrimoni cultural per LLEI 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català publicat al DOGC núm. 1807, 11/10/1993 per aplicació de la Disposició addicional Primera (Generalitat de Catalunya, 1993):

“Els béns radicats a Catalunya que hagin estat declarats d'interès cultural o hagin estat inclosos en l'Inventari General de Béns Mobles, d'acord amb la Llei de l'Estat 16/1985, del 25 de juny, del patrimoni històric espanyol, passen a tenir respectivament la consideració de béns culturals d'interès nacional i de béns catalogats. Els béns immobles que en el moment de l'entrada en vigor d'aquesta Llei estiguin inclosos en catàlegs de Patrimoni cultural incorporats en plans urbanístics passen a tenir, llevat que siguin béns culturals d'interès nacional, la consideració de béns culturals d'interès local i queden inclosos en el Catàleg del Patrimoni cultural Català.”

Núm. Registre/Catàleg: 10379-I

Disposició: Aprovació definitiva de la comissió d'urbanisme. Data Disposició: 13/10/1982 (Generalitat de Catalunya, 1982) Publicació: DOGC 15/12/1982. Confirmat en Exp.: 2002/003291/E Normes subsidiàries de planejament al terme municipal de Benifallet. (Generalitat de Catalunya, 2002)

“En Acord de 9 de juliol de 2003 EDICTE de 18 de desembre de 2003, sobre acords de la Comissió Territorial d'Urbanisme de les Terres de l'Ebre referents al municipi de Benifallet. La Comissió Territorial d'Urbanisme de les Terres de l'Ebre, en les sessions de 29 de novembre de 2002 i 9 de juliol de 2003, va adoptar, els acords següents:

Article 158: Elements protegits (clau 16)

Els elements considerats al catàleg per ser protegits són:

Article 158.4. El calvari als jardins de l'ermita, amb totes l es capelles

Article 158.5. Ermita de la Mare de Deu de Dalt o del calvari.

Article 107: Zona d'antic urbà (Clau 11)

Article 107.5 Condicions d'ús: En tot cas es permetrà la reconstrucció dels edificis en runa fins la mateixa volumetria que han tingut, sempre mantenint les característiques tipològiques i estètiques tradicionals del nucli antic i conservant, com a mínim, els espais vuits actuals. Es podrà posar condicions o límits a l'alçada, forma o volum si poden destorbar la visió de la ermita, de l'església i del campanar, o les panoràmiques cap a l'interior o l'exterior del nucli antic.

Article 107.6. Condicions complementaries als edificis que envolten la ermita: Els edificis que formen part de l'illa on es ubicada la ermita hauran de mantenir els volums i les separacions actuals respecte d'ella i del seu terreny o jardí d'accés a la mateixa ocupat pel calvari. No podran obrir noves finestres sobre aquesta ni sobre el seu jardí d'accés. Donat que aquestes edificacions actuen de teló de fons del conjunt format per la pròpia ermita i el seu jardí d'accés que inclou el calvari, al mateix temps que gaudeixen d'un lloc privilegiat, les condicions d'utilització de materials, colors i remats podrà ser objecte d'un pla especial que també s'aprofiti per fer, si cal, el nou disseny de tot l'àmbit amb els usos, accessos i zones adients. En tot cas el tractament de tota part visible de l'edifici serà el de façana amb acabats definitius, no admetent-se materials ni elements que donen aspecte de provisionals, de obra a mig acabar ni de baixa qualitat. Entre tant no sigui vigent aquest pla s'aplicarà la normativa de la subclau AUI."

Història: L'any 1148 el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV va conquerir el territori que des de l'any 714 era territori islàmic amb capital a *Turtuixa*, l'actual Tortosa. El nom de Benifallet és originari del període islàmic i molta de la toponímia del municipi conserva aquest origen. El Comte repartí el territori conquerit entre els cavallers i ordres militars que l'havien ajudat en la conquesta i en concret cedí aquestes terres i la Baronia de Costumà a la Família Pinyol, que van convertir-se en grans senyors feudals i que van ampliar les seves propietats comprant altres terres dels voltants com Cardó i mantenint moltes disputes amb el Bisbat de Tortosa per diferents propietats, fets que han quedat reflectits als textos legals.

Va ser en aquell moment, en el que es va construir una església parroquial a Benifallet, de la que ja es va pagar la dècima papal l'any 1279 i que ho va ser fins que al segle XVII va construir-se la nova església parroquial. Dins del temple es troben dos sepulcres de la família Pinyol, una de les quals amb inscripcions que ens indiquen que l'any 1298 i 1300 Berenguer Pinyol i Bernat Pinyol respectivament foren enterrats en aquell sepulcre decorat amb l'escut familiar.

Descripció: Ermita d'estil romànic, molt senzilla i sòbria de característiques pròpies de l'Ordre del Temple que va ser possiblement el que la va construir quan va ser encarregada de la custòdia del territori després de la conquesta. D'una sola nau de 13,4 m x 7 m amb capçalera plana i volta de canó lleugerament apuntada. La façana original orientada al sud-oest té una portalada de mig punt feta amb dovelles calcàries i de bona qualitat com tota la maçoneria de l'edifici amb murs d'1 metre d'amplada. La finestra,

situada entre la portalada i el campanar de cadireta o espadanya, va ser incorporada posteriorment. El desnivell del sòl de roca on es troba situada fa que entre les diferents parts del temple, com a l'entrada o la capçalera, s'hi hagi d'arribar amb esglaons per compensar les diferents cotes.

IV. Metodologia

En el Grau en Història de l'Art i Arqueologia de la URV, entre els anys 2020 i 2024, s'han impartit moltes metodologies diferents per a poder aprofundir en l'estudi i la recerca tant en el camp de la Història de l'Art com en de l'Arqueologia. Un TFG ha de reflectir aquests coneixements apresos i la seva aplicació pràctica.

En aquest TFG s'han utilitzat metodologies les següents assignatures: Fonts per a la història de l'art i l'arqueologia. Iconografia i cultura visual. Arts visuals: experiències, protagonistes i usos. Arqueologia de l'arquitectura. Conservació i gestió del patrimoni artístic i arquitectònic. Didàctica y socialització de la història i la història de l'art. Museologia. Humanitats digitals i patrimoni cultural. Recursos i gestió digital. Fotografia, cinema i patrimoni cultural. Taller interdisciplinari: arxius fotogràfics i audiovisuals.

a) Fonts històriques:

A les beceroles d'aquest TFG, en el moment de plantejar les metodologies a utilitzar tot semblava molt senzill i ben planificat és a dir, per a la primera part del treball cercar documentació per a contrastar les dades plantejant les hipòtesis i per la segona part fer les fotografies per a la fotogrametria i renderitzar els bessons digitals. Tens temps i comences, però les coses mai resulten com ho esperes i planifiques.

Respecte a les fonts històriques l'objectiu era clar: intentar contrastar les dades i exposar el resultat. Les paraules clau per a la recerca eren, entre d'altres: Benifallet, església/parròquia de Benifallet, Diòcesi de Tortosa, Ramon Berenguer IV, Orde del Temple, Família Pinyol, Verge de la Mare de Déu de Dalt, Dominics, Confraria del Roser, Guerres o fets violents abans de 1770, Guerra Civil 1936-1939, *Inventario Monumental Dertusense...*

Però el que costa d'imaginar, fins que no s'experimenta d'una manera intensa i no superficial, és que llegir documents antics pot arribar a convertir-se en una addicció, quelcom que t'embota els sentits i que fins i tot et desconnecta de la realitat i de l'objectiu final. El primer pas era cercar llibres que parlessin sobre Benifallet o sobre el Terme

General i el Bisbat de Tortosa als que pertanyia aquesta població entre els segles XII, quan podria haver estat construïda l'església de Dalt i el segle XVII, moment en el que es va construir la nova església parroquial. Entre els primers llibres aconseguits destaquen els 4 volums publicats del "Diplomatari de la catedral de Tortosa", amb 1331 documents transcrits que van ser al principi un suplici, car enfrontar-se al llatí medieval amb uns coneixements bàsics de llatí clàssic i amb un odi persistent al llarg de la vida cap a aquesta llengua morta i en especial a les declinacions, fa que com a conseqüència només llegeixis els resums en català i passis de llarg tota la resta. Però sense ni adonar-te'n els resums dels texts es queden curts, la necessitat de saber-ne més però sobretot el fet de intentar de comprendre petits i grans detalls que et criden l'atenció com per exemple que la manera d'escriure Benifallet que es pot convertir en Benicalet, Banichalet, Benicaeth, Benifaleg, Benifalec, Benifelet, Benifalet, Binifallet, Benifaeth, Benichalet, Benichalleto, Benalet, Beniffalet, Algezira de Benifalet ...i les seves respectives declinacions com Benifallorum... i ja estàs atrapat i no pots fugir.

Llegeixes noms coneguts de partides de la població que avui en dia encara s'utilitzen amb moltes variants: Rocafolletera, Rocha Foletera; Astet, Anastet, Anasteth Algezira d'Anastet; Sum, Som, Loco de Sum, Terminis Sum, Sumo, Castellum Summo, Castellum summum (castell de Som?); Chalamera, Calamera Xalamera; Molet, Molled, Mollet, Moleth; Ligem, Lligem, Lixem; Valle d'Orxein, valle de Orxea; Aldovesta.

També en trobes d'altres que no has sentit anomenar mai com Bolb, Affocha, Valle de Aboralharez o la Cova del Cavall.

Mentre llegeixes tot això vas perseguint pel carrer a la gent de Benifallet que son caçadors i/o pagesos, ja que son els que coneixen millor les partides del poble, per preguntar si els hi sonen eixos noms mentre te n'adonés de que estàs preguntant per temes que no tenen gaire a veure amb el teu treball i redreces la recerca cap a les paraules que tenies tan clares fent-te veure a tu mateixa que no passa res, encara tens temps.

Escorcolles documents seguint les passes de les persones de la Família Pinyol i comencen a aparèixer els seus noms: Berenguer Pinyol, Maria esposa de Berenguer Pinyol, *Berengarius Pinol avus eius*, Pere Pinyol, Bernat Pinyol, Arnau Pignol, Filla de Berenguer Pinyol...

Més també n'afloren moltes d'altres en una petita població amb noms molt cristians com Pere Guillem (Aragonès), la seva esposa Pereta i els fills de Pereta,

Guillemus et Raimunda; Petrus Formidor i la seva esposa Rixsendis, Pere de Rajadell, Bertrandum de Benifallorum; Alegreti de Altofolio o Alegretus de Alta Folia, Berengaria, Huguzonus ianiensis; Homodei, Arsendis, Folcher (Familia Folquer/Folqué?), Petrus Iohannes, filius Ponci Balb, Dulcia,, Arnaldo Gazal, Guillermo de Minorisa, Nicholao Populeto, Pere Ramón de Tona, Bonovassallo de Moro, Eloys i el seu espòs Ferrario Iuglar

I d'altres habitants d'abans de la conquesta que hi van seguir vivint després: Avinole sarraceno. Avillopo sarraceno, Barba de Sam, Avincecri,, Abinanchot, Hamiz de Amemaiol, Abenforaira, Alfidinar, Abemaiol, Abenmahil, Abenzaba, Bahez, Eixarica Calesa Sarracena, Alfanec, Abnalfar sarraceno, Mophebe, Abinaix, Avinforrera, Abinneza, Avinzecri i altres paraules importants relacionades amb la vida preconquesta com Mesquita, Fossarium sarracenorum, canarium in Aldovesta o ibi fuit olim mezquita sarracenorum... i com dirien les veus dels navegadors GPS... “recalculant posició”

Ramón Berenguer, Genovesos, Moncada, Bisbat de Dertusa, cúria, canònics, sagristans, Milicia Temple, tercera part, cinquena part, donació, honors, fidelitat, residència obligatòria, Delme, primícia, piscatura, dècima, fadriga, alodio, permuta, contenciós, làmpada per secula cunta, cens, hereditate pròpia, omnia alodia, ingressibus et egressibus... diffinio, absolvo, relinquo et evacuo in perpetuum vobis i molts altres mots que acabes comprenent però que has hagut de cercar en més llibres per poder percebre realment el seu significat i tot i això no saps si realment ho entens.

La qüestió es complica entre finals del segle XII i el segle XIII ja que apareixen nous personatges que ja no son només comtes sinó Reis i Reines com Alfons, Sansa, Pere, Jaume I, i divisions com la desena part del Delme, intentant seguir amb els textos que descriuen situacions com les següents: *Et sunt tres olivere inter honorem.... nos habemus ibi duas partes et in una parte nostra habetis vos quartam partem... Et in honore ...est una olivera in quam habemus tertiam partem... Et habemus unam oliveram in honore de.. damus in presenti, ad censum et ad bene colendum... Recipimus autem a vobis pro excambiatione vestram medietatem illius orti...* que significa que el territori i les seves produccions estan cada cop està més dividides i et sens felicitat ja que finalment al cap de 3 anys d'haver llegit el Capbreu de Benifallet de 1373 entens el motiu de que al fer el Capbreu els declarants indiquessin una olivera aquí, dos allà , tres vinyes al defora, etc.

Arribant el moment en que, quan llegeixes d'esma i d'una tirada els texts transcrits en aquella llengua morta que tan odiaves, que ara perceps que transmet molta vida o moltes vides passades i que ja no odies tant, te n'adones que molts llibres després has viscut les vides d'aquelles persones fent-te-les teves. Aquest raonament el vaig descobrir el dia que em vaig posar a riure mentre devorava el document 251 del Diplomatarí de la catedral de Tortosa tot imaginant-me a Bertran de Benifallet.

El 2 de desembre de 1173 es va escriure el resultat de la demanda que el prior de Sant Joan i Sant Ruf de Lleida li reclamava a Bertran de Benifallet, segons constava en el document de cens (*censum suum*) de VI cànters d'oli. Podia posar-me a la pell del pobre pagès que després de patir cultivant unes terres apareixien els de Lleida demanant-li part de la producció i l'empenyament que va sentir que queda reflectit en el document del judici. -Per Déu, jo no tinc aquest document- d'aquesta manera va contestar al tribunal. I el tribunal li va donar dos opcions - o li paga al prior el cens o renuncia a l'honor. Com a resposta i en veu alta va dir -tot el seu honor liquido i abandono. (aquesta darrera frase actualment la diríem d'una manera no tan correcte, és a dir -ja us ho podeu quedar i us el fiqueu allà on us càpiga!).

Fent el cafè ja no parles de fets actuals sinó que expliques amb detalls la història del teu "amic" Bertran a qui li van fer una mala jugada en un judici i actuant com si fossis ell representes l'escena explicada en el paràgraf anterior i tu no n'ets conscient però els teus contertulians et miren pensant que cada cop estàs més lluny de la realitat i que lo teu comença a ser greu.

L'addicció va empitjorant mot a mot, document a document i ja no en tens prou amb les transcripcions, vols arriscar-te més i comences a demanar cites a arxius històrics que puguin proporcionar-te documents manuscrits, en català, castellà, amb bona lletra que puguis llegir o que coi! en llatí i sense importar-te si la lletra manuscrita és bona o no, perquè repassant altres documents del mateix escriba acabes reconeixent com escriu les esses, les efes, les enes i les emes o si té tendència a deixar-se vocals apareixent més i més preguntes que et porten a un estat de dissociació de la teva vida i sobretot del motiu que t'havia portat fins aquí que era el teu TFG.

I arriba el dia en que has d'entregar una prèvia del treball i quasi no tens res redactat, puix que el llegir t'ha fet perdre l'escriure, essent incapaç d'explicar tota la metodologia utilitzada car no recordes ni com has arribat fins aquí i acabes redactant un

paràgraf que no reflecteix de cap manera tota la feina feta. Per sort els teus professors, les persones que dirigeixen el TFG, a les que has estat consultant des del moment en que vas decidir el tema del treball i a les que has anat explicant el que anaves fent, et diuen que saben que, malgrat has fet molta feina, ara que era el moment de posar-la per escrit no ho has sabut fet. És el punt d'inflexió atès que ja no hi ha ni més temps ni marxa enrere i cal detallar les metodologies:

1. Biblioteques

- Cerca de documentació en llibres del CRAI de la URV, molts d'ells a les estanteries d'accés directe i amb la possibilitat de préstec o de consulta a sala. En el cas de trobar-se als compactes, fent la reserva del document prèviament per la pàgina web del CRAI, en un termini de poques hores estan disponibles. També a través del portal del CRAI accés a publicacions digitals. La meua valoració sobre el serveis del CRAI i del seu personal és molt alta ja que en tot moment faciliten i atenen les consultes.
- Altres biblioteques públiques com la de Benifallet o la de Tortosa presencialment sense o amb cita prèvia o si és possible a través del préstec interbibliotecari.
- Biblioteca Nacional d'Espanya BNE, directament a través del portal Biblioteca Digital Hispánica.

2. Arxius Històrics

Consulta telefònica o per correu electrònic d'arxius històrics o en cas de consultes presencials, sempre demanant cita prèvia.

- Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Albert Curto, director de l'arxiu Comarcal del Baix Ebre consultat sobre els arxius dels segles XVII i XX en concret sobre el Llibre d'Establiments de Benifallet 1580-1588.
- Arxiu Històric del Bisbat de Tortosa. Arxiu de la Catedral de Tortosa, consulta a Mossèn Alanyà respecte a fets històrics i del fons del arxiu i les Confraries del Roser
- Arxiu Diocesà de Barcelona via correu electrònic sobre una fotografia de Mossèn Milián Boix

3. Arxius en línia

Consulta en línia dels arxius, molts d'ells amb alguns documents digitalitzats i fins i tot en certs casos transcrits. Molt útil per localitzar informacions referents a un tema en concret, sigui amb una paraula clau, per data i/o altres filtres.

- El Portal del Ministeri de Cultura dels Arxius Espanyols, conegut com a “PARES”. En cas de no estar digitalitzats és quan segons la meua opinió haurien de canviar les normatives, malgrat que quasi sempre hi ha un petit resum, si has de demanar la reprografia d'algun document el preu és car i si vols utilitzar aquests documents en algun treball has de pagar pels drets en l'actualitat 5€ per document. Per aquest TFG i per la meua inexperiència en arxius estatals vaig pagar per les reprografies de certs documents, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Arxiu de Simancas que malgrat haver llegit no m'han servit ni he utilitzat en la realització del treball.
- Arxius de la Generalitat de Catalunya a través del portal “Arxius en línia” o de Memòria Digital de Catalunya MDC. Segons les normatives sobre la utilització dels objectes digitals indicades a la pàgina web: *“permet la visualització dels objectes digitals associats als documents amb les seves corresponents descripcions, així com, descarregar-los per a la seva consulta a baixa resolució. Els drets de propietat intel·lectual de terceres persones, quan l'arxiu no disposi d'autorització, poden limitar l'ús dels documents. No es pot dur a terme cap modificació de les imatges i es respectarà sempre la seva autoria i la seva procedència. Per a altres usos que se'n derivin, com ara per comunicació pública o per obtenir reproduccions de qualitat, cal adreçar una sol·licitud al centre d'arxiu on es conserven els documents.”* En general els arxius utilitzats en aquests TFG han estat lliures d'us.
- Arxius en línia d'entitats públiques o privades internacionals, molts dels llibres antics poden localitzar-se i descarregar-se de d'arxius i biblioteques d'universitats sobretot d'Estats Units i Canadà. Gratamente sorpresa de la facilitat d'accés, quantitat i qualitat de digitalitzacions.

b) Treball de camp

Certes part del treball de camp ha estat realitzades presencialment o mitjançant consultes telefòniques, per correu electrònic directe i/o a través dels portals en xarxa.

1. Memòria Oral: Entrevistes

Els records de les persones que han viscut moments recents de la nostra història és important i cal preservar-lo i per desgràcia tenim tendència a obviar-lo. Les entrevistes s'han realitzar de manera presencial i en algunes d'elles s'han utilitzat mitjans de gravació de vídeo i registres sonors i fotografies amb el consentiment dels entrevistats.

2. Consulta a Experts

La possibilitat de poder consultar a persones expertes en els diferents punts del TFG ha estat la que ha inclinat la balança cap a un cantó o l'altre de les meves hipòtesis quan arribava a algun bloqueig o impediment per continuar.

- He realitzat consultes a diversos professors que m'han impartit assignatures del Grau en Història de l'Art i Arqueologia de la URV i a d'altres que tot i no haver estat alumna d'ells també he pogut consultar. Sobre les inscripcions a la Dra. Diana Gorostidi; de texts en llatí al Dr. Jesús Carruesco, sobre els Templers a la Dra. Maria Bonet, de fotografia a la Dra. Vanina Hofman. A la Dra. Xenia Granero i a la Doctoranda Marina Povill sobre art i les cases de religiosos. De Recursos digitals o programes per a realitzar el treball al doctorand Pere Manel Martín i sobretot als directors d'aquest TFG la Dra. Marta Serrano i el Dr. Ignacio Fiz
- Al Doctor Óscar Calvé Mascarell de la Universitat de València especialitzat en la iconografia del dominic Sant Vicent Ferrer.
- Francisco Medina Candel, director i coordinador de la publicació a la Diputació de Castelló del "Inventario Monumental Dertusense"
- S'ha intentat contactar amb la restauradora Carme Clemente de l'Escola d'Art de Tortosa respecte a la feina feta l'any 2001. No ha estat possible.

3. Institucions

- Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. A Maria Ferreiro sobre documentacions i Pep Paret Pey Coordinador de pintura i escultura sobre fusta.
- Serveis territorials de Cultura a les terres de l'Ebre. Juan Martínez, Arqueòleg Territorial respecte a la Verge de Dalt i la moneda de la campanya arqueològica del 2001 i 2006.
- Museu de les Terres de l'Ebre d'Amposta. Mar Villalbi, conservadora del sobre la moneda dipositada al Museu. Accés a la Moneda i possibilitat de fer-li fotografies per a intentar datar-la.
- Centro de Investigación del Patrimonio Etnológico del Museo del Traje de Madrid. Gema Batanero López, respecte a les vestimentes del personatge del Maiordomo de les pintures.
- Arxiu, Gestió Documental i Publicacions de la Diputació de Castelló. José Luis Recatalá Melchor responsable d'Edició de publicacions en relació al llibre Inventario Monumental Dertusense.
- Ajuntament de Benifallet. Molt al meu pesar, he de dir que no he pogut obtenir cap tipus d'informació, tot i demanar moltes vegades documentació existent sobre l'església de Dalt no ha estat possible afegir en aquest treball cap tipus d'informació que en pervingui.

c) Recursos digitals

L'Arqueologia i l'Historia de l'Art sempre han estat innovadores en utilització de les noves tecnologies tot i que la majoria de vegades la compra d'aparells específics era una despesa inaccessible per a molts investigadors. La nostra societat de consum, sobretot respecte al mercat immobiliari i a l'arquitectura, ha facilitat que aparells d'escàner 3d de cost elevadíssim puguin ser substituïts per tabletas o telèfons intel·ligents amb escàner Lidar facilitant la creació de bessons digitals del patrimoni artístic i arqueològic, afavorint

la comunicació al públic general i concretament de cara a les noves generacions que ja son nadius de l'aprenentatge digital.

El meu objectiu respecte a la utilització del recursos digitals per aquest TFG era molt ambiciosa, volia realitzar la fotogrametria creant els núvols de punts i els bessons digitals des de diferent programes i comparar el resultat entre ells. També crear passejos virtuals 360° i realitzar-los des de diferents aplicacions o pàgines web, que ofereixen com a mínim 1 recorregut gratuït, fent també la comparativa de les mateixes. Un altre objectiu a fer era el crear el bessó digital de la Verge de Dalt en l'aspecte d'abans de la restauració utilitzant imatges proporcionades per el CRBM, per poder visualitzar-la en aquell estat anterior. Però la realitat no virtual s'imposa i tot el que m'havia proposat seria per si sol un TFG i fins i tot cadascuna d'aquestes metodologies virtuals seria en si mateixa un TFG.

L'aportació final serà només un petit tast del que podria ser i una proposta de futur de realitzar-ho correctament.

1. Fotogrametria

Per a realitzar les fotografies la càmera utilitzada ha estat una Canon Powershot SX430IS en alguns casos amb trípode. La càmera té la possibilitat de ser controlada de manera remota des del telèfon intel·ligent via l'aplicació de Canon anomenada "Camera Connect", el que permet disparar i geolocalitzar les imatges obtingudes tot i que cal estar-hi molt a l'aguait car fàcilment es desconnecta o en un lloc com Benifallet pot geolocalitzar un mateix espai en diferents punts.

El programa utilitzat des del sistema operatiu de Microsoft anomenat Windows ha estat el RealityCapture, primer amb la versió 1.3 de pagament per a la que calia que el Dr. Fiz donés un codi d'accés temporal de llicència gratuïta pels estudiants, però a partir de finals d'abril de 2024 el programa versió 1.4 és d'accés gratuït des d'Epic Games Launcher. Un cop obtingudes les fotografies s'han generat màscares per eliminar parts de les imatges que no calien per a realitzar el procés i s'han alineat. La segona part pot complicar-se quan l'ordinador utilitzat, malgrat que és molt útil en programes d'edició de text o d'imatges com a usuari amateur al no comptar amb una targeta gràfica NVIDIA no serveix per a la generació dels núvol de punts (Point Cloud), de la geometria (Mesh) i de la texturització. En el cas de no disposar d'un ordinador que compleixi aquest requisit, a la URV al departament d'Història i Història de l'Art compta amb el Laboratori

d'Arqueologia Clàssica on es poden utilitzar, sempre sota autorització i cita prèvia, ordinadors amb tots els requisits.

2. LiDAR

Amb una tableta Apple IPAD 12 pro, que disposa d'escàner LiDAR que pot calcular distàncies d'objectes situats fins a 5 metres i combina les dades procedents de les imatges i els punts de profunditat de l'escàner, s'han efectuat diferents proves, que personalment no considero finalitzades, però que permeten comprendre que aquesta possibilitat és molt vàlida per a entitats com Ajuntaments que vulguin actualitzar-se i poder comunicar des de les seves pàgines web el valor del seu Patrimoni Cultural i fins i tot del Patrimoni Natural.

3. Passeig 360°

Un dels serveis que ofereix el CRAI de la URV és el de “La Factoria” que disposa del préstec d'equipaments audiovisuals per a activitats acadèmiques. En aquest cas al sol·licitar el préstec d'una Càmera GoPro Max 360, completament equipada i amb trípode de peu, es va rebre per part de Jordi Barrero Alba, persona responsable de “La Factoria” assessorament per a la seva utilització i amb la disponibilitat de que en cas de tenir dubtes poder consultar-li presencialment o per correu electrònic. Finalment el passeig virtual s'ha realitzat a través de la pàgina web Koala360

4. Refotografia

Durant el 2n curs del Grau en Història de l'Art i Arqueologia, una de les assignatures que vaig cursar l'any acadèmic 21-22, va ser la de Fotografia, Cinema i Patrimoni Cultural impartida per la Dra. Vanina Hofman. Per primera vegada vaig sentir la paraula “Refotografia” tot i que ja havia visualitzat imatges que utilitzaven aquesta tècnica sense saber-ne ni l'origen ni el nom. La possibilitat de fer una comparativa històrica entre dos imatges, una imatge antiga i una d'actual, que tot i compartir el mateix espai físic reflecteixen dos moments temporals diferents és visualment molt valuosa. Les explicacions sobre el projecte “Contemplació Refotogràfica” de Mark Klett, considerat pare de la refotografia i els de Sergey Larenkov i de Jo H. Teeuwisse anomenats “Enllaç al Passat” i “Fantasmes de l'Història” respectivament, van influènciar el meu treball de Refotografia de l'assignatura i em van estimular per utilitzar aquesta tècnica en d'altres ocasions com en aquest TFG.

d) Esperit o Pensament Crític

Però la metodologia més important, aquella que els professors de totes les assignatures cursades en el Grau intenten transmetre, és la de no conformar-se amb allò que t'han explicat o en el que està escrit per molt que sigui d'una "*auctoritas*".

Que l'aprenentatge no acaba mai, que cal fer recerca i que l'esforç queda recompensat amb respostes a aquelles qüestions que s'indagaven però que, a la vegada en sortiran de nous dubtes, dels que caldrà fer noves cerques i així és o hauria de ser, durant tota la nostra existència ja que la vida consisteix en fer un aprenentatge continuat.

En resum per sobre de totes les metodologies el que cal és tenir esperit crític.

V. Fonts Històriques

La següent recerca de fonts històriques està basada i relacionada en l'apartat III sobre l'estat de la qüestió de l'església de Dalt, amb la intenció de confirmar o rebatre les afirmacions i/o conclusions sobre la mateixa. A mesura d'anar trobant les diferents fonts s'han elaborat noves propostes per a les que s'ha afegit més paraules claus, sempre vinculades a Benifallet. Les cites destacades, aquelles són aquelles entre línies, tenen per a aquest TFG una importància matisada per a les meves hipòtesis o conclusions.

Recerca de la informació actual, arxius històrics Arquebisbat de Tortosa,

e) Segle XII

Mapa realitzat a la pràctica del programa Inkscape a l'assignatura de Recursos Digitals de la URV. Curs 2021-2022.

Del segle XII no s'ha trobat cap document escrit que ens reporti alguna informació sobre l'església de Benifallet però si que podem trobar documents sobre la conquesta del territori per part de Ramon Berenguer IV i la connexió amb l'Orde del Temple referent a la possible edificació de l'església pels part dels Templers. També el motiu pel qual la família Pinyol va assentar-se a Benifallet i va anar aconseguint un lloc preeminent en la població atès que a finals del segle XIII van ser enterrats dins de l'església parroquial.

1. Ramon Berenguer IV i l'Orde del Temple

El 27 de novembre de 1143 a Girona, el comte Ramon Berenguer proclama la constitució de la milícia del Temple als seus estats concedint-los la cinquena part de tots

els territoris que el Temple ajudi a conquerir en terra sarraïna i el delme de tot el que correspongui al comte.

“Eapropter, ego Raimundus comes Barchinonensis[...] commutus in celestis militie potentia ad defendendam occidentalem ecclesiam que est in Hispaniis ad deprimendam et debellandam et expellendam gentem maurorum ad exaltandam sancte cristianitatis fidem et religionem ad exemplum militie templi Salomonis in Iherusalem que orientalem defendit ecclesiam in subjectione et obedientia ilius secundum regulam et ejusdem instituta beate obedientie miliciam constituere decrevi: quom jandiu summo et bone mentis desiderio desideraveram et ad hoc venerabilem Rodbertum magne excellentie magistrum Iherosolimitane militie et ceterorum fratrum conventum per literas et internuncios meos sepe et diligenter invitaveram. Huic autem desiderio meo ac petitioni prephatus Rodbertus magister et omnium fratrum conventus in capitulo fratrum militie in Iherusalem Dei gratia adquireverunt et unanimiter concesserunt et per literas ac fratres ejusdem templi bone voluntatis eorum decretum atque consilium de constitutione Christi milite in Hispaniis adversus mauros misericorditer renunciaverunt[...]

In omnibus vero cavalcatis vel expeditionibus ispanie de vestris scilicet hominibus quintes vobis perpetuum dimitto et dono. Si forte aliquid de honore meo dare vendere vel impignorare michi contingerit decimum vestrum salvum et libero vobis remaneat. De omnibus siquidem que Deo juvante juste conquire potero decimum quiete et libere vobis concedo. Et de conquisitione terre sarracenorum quintam partem vobis concedo et decimum Totum ex his que parti mee pertineant. Quod si castellum aut fortitudinem contra mauros edificare aut construere volueritis opem et consilium meum per omnia vobis diligenter atribuam. Convenio iterum vobis et dono in potentia celesti et fortitudine Christi me ulterius pacem non facturum cum mauris nisi vestro concilio. Predominata siquidem omnia devoto animo ac spontanea voluntate cum omni integritate omnipotenti Deo et vobis predictae militie R. Magistro et fratribus tam presentibus quam futuris dono atque concedo et de meo jure in vestram ea trado potestatem atque dominium Regi Deo gratias reddens qui vos at defensionem ecclesie sue elegit ac nostris precibus annuere fecit[...]”(Miret y Sans, 1910)

Aquestes donacions provocaran molts maldecaps en un futur, sobretot a partir de la conquesta de Tortosa. Antoni Virgili en el seu llibre *“Ad detrimentum yspaniae”* detalla que “la regió de Tortosa va ser la primera en ser conquerida amb la participació directa dels templers” i que “en rigor cap clàusula del document de 1143 no preveu retallar l’abast sobre el qual incidiria la cinquena part del Temple”(Virgili, 2001a).

2. El Bisbat de Tortosa i l’Orde del Temple

Es celebren diversos convenis de concòrdia entre el bisbe de Tortosa i la Milícia del Temple entre 1182 i 1185, de la tercera concòrdia entre el Temple i el Bisbe i el Capítol signada l’any 1185, Joaquín Miret i Sanz en el seu llibre *“Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya; aplech de noves y documents històrics”* parla de els drets d’uns i dels altres com:

“[...]los Templers tindran la iglesia parroquial d'Horta (provincia de Tarragona) sens cap cens, però reservant se'l Bisbe les iglesies ja existents allí” i destaca “un punt molt important; lo prelat concedí al Temple que en totes les poblacions que's fondarien en la diòcesis tortosina, desde Coll de Balaguer fins a Ulldecona y desde la Rocafolletera fins a la mar, tingués l'orde la tercera part del delme, però cuidant de que'l bisbe rebés la primícia total, y en cas de construir l'orde iglesia parroquial en Mirabet, lo prelat hi tindria la quarta part del delme y certs drets espirituals, romanint les altres parts al Temple”. (Miret y Sans, 1910)

3. 1148 Família Pinyol/Piñol/Pignol

“Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa” escrits l'any 1577 pel mossèn i cavaller tortosí Cristòfol Despuig (1510-1574) l'avia del qual era descendent de la família Pinyol, van ser publicats per primera vegada l'any 1877 a Barcelona per l'Impremta del diari *“La Renaixensa”*. En el col·loqui tercer, pàgina 69, trobem referència a la família Pinyol just després de la conquesta de Tortosa per Ramon Berenguer IV:

“[...]doná també á Berenguer Piñol que era criat del Compte lo lloch de Costumá[...]”(Despuig, 1877)

L'historiador Manuel Beguer i Pinyol (1895-1970), descendent també per via materna de la família Pinyol, en el seu llibre *“Llinatges tortosins”*, fa referència a Despuig, recalcant dos detalls importants sobre els Pinyol:

1. El cognom Pinyol és el primer de tots el llinatges a ser anomenat per Despuig quan va escriure *“Los col·loquis”*
2. Aquesta família noble és l'única que des de 1148 encara perdura per línia paterna a la Ciutat de Tortosa.

“[...] Ramon Berenguer IV[...] de les mercès que feu lo generós comte als que van ajudar-lo en aquella gran empresa, diuen que a l'hora de la recompensa donà el lloch de Costumà situat dins del terme general de Tortosa, a Berenguer de Pinyol, lo seu fidel servidor; el qui per ajudar-lo i servir-lo en aquell memorable fet vingué amb les host del príncep català[...] i fundar -després de sa herència rebuda com a premi al seu valerós comportament i de sa lleialtat i constant adhesió- lo llinatge que nos ocupa el qual, com hem dit, ha estat perpetuat fins als nostres dies.

[...]Ell fou lo primer baró de Costumà, i també l'únic, ja que per causes que s'ignoren tornà la baronia a la corona si bé. Després, passà a la jurisdicció d'aquell lloch a la Ciutat de Tortosa, per estar situat dins de son Terme General, a la vora de la pintoresca vila de Benifallet, a la que pertany[...] era considerada ans com un carrer de Tortosa, la ciutat gran en la història, mare de viles i ciutats, de la qual dista, riu amunt, divuit quilòmetres.” (Beguer i Pinyol, 1980)

Tradicionalment sempre s'ha comentat que el Pinyol eren els grans senyors de Benifallet, basant-se en el fet de que a l'església de Dalt s'hi troben els seus sarcòfags.

Però no he aconseguit trobar cap document que parli directament de les recompenses que donà Ramón Berenguer a Berenguer Pinyol en concret a Benifallet. Només en el Diplomatarí de Santa Maria de Poblet (DP; 170) L'any 1155 Berenguer Pinyol, la seva esposa Ermessenda juntament amb el seu fill i la seva jove donen al monestir un hort a Benifallet que segons indica el text original era “[...]dono comitis et propria hereditate[...]”. També s’ha dit que els Pinyols eren originaris de Benifallet però en el text anterior de Manuel Beguer i Pinyol aclareix “vingué amb les host del príncep català”. Respecte a aquest Llinatge Beguer i Pinyol sempre es refereix a l’Arxiu de la casa Pinyol o al llibre Verd de casa Pinyol, en el mes de febrer del 2023 la família Pinyol va cedir documentació molt valuosa de finals del segle XVIII i del segle XIX a l’Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Possiblement aviat es podrà consultar tot i que els documents que ens caldrien són dels segles XII, XIII, XIV i XVI.

1288 “Cardó i Sellent foren venuts per Maria Oliver, vídua de Bernat Oliver i per sos fills, a Bernat Pinyol a 5 dels idus de junii 1288” Està en lo procés de la causa de Xerta, foli 1732 a l’Arxiu de la casa Pinyol” (Arxiu Pinyol)

1304 “Lo senyor de cardó i Sellent pot vendre les herbes de les terres de son terme, i així Pere Mercader, jurista i assessor del Veguer l’any 1304, prenent lo rei Jaume II que els ciutadans no podien vendre les herbes de ses heretats, declarà a favor de Guillem Pinyol, senyor dels dits llocs[...]” Del ms. “De Iuribus et Privilegiis per diverses Hispaniae reges. Fidelissima et exemplaris Dertuse concessis et confirmatis(Arxiu Pinyol)

1491 “Estant lo rei Ferran II a Barcelona l’any 1491, amb lletres signades lo 5 de novembre i cosides a l’antic Llibre Verd de la Ciutat, disposà que Tortosa fos reintegrada en la jurisdicció que sobre Costumà li havia usurpat en Ferran Rebolledo, amb motiu de les revoltes ocorregudes al Principat(del Llibre Verd de Casa Pinyol)”

(Beguer i Pinyol, 1980)

Altres personatges que van rebre recompenses del Comte a Benifallet, documentades de manera indirecta, van ser segons el llibre “*Ad detrimentum Yspaniae*”(Virgili, 2001a):

- Els Montcada “El primer de setembre de 1207, Ramón de Montcada concedí a Oliver Fuster els llocs de Cardó i Sallent, en el terme de Tortosa, amb la condició d’aixecar una fortalesa, tot reservant-se dues terceres parts de les justícies i les quèsties i la novena part dels fons i dels molins (CPF; 224). Oliver Fuster atorgà carta pobla a un grup de pobladors l’any 1212 (CPF;224)
- Pere de Rajadell, una Heretat (DCT; 54)
- Pere Guillem Aragonès, un Honor (DCT;83)
- Guillem de Montpeller, uns Horts a Som (DCT;179)
- Alegret d’Altafulla, una Algezira (DCT;248)

Altres documents del Diplomatarí de la Catedral de Tortosa (Virgili, 1997, 2001b) relacionats amb els Pinyol al segle XII son:

- Berenguer Pinol (DCT;54).
- (signatura de) Berenguer Pinol. (DCT;87)
- Venda d'un hort a Tivenys que limita amb la filla de Berenguer Pinyol (DCT;195)
- Pere Pinyol ven un camp (DCT;261)
- Pèrdua de l'heretat de Benifallet de Berenguer Pinyol a favor de Ponç, bisbe de Tortosa. Relacionat amb DCT;54 (DCT;365)
- Berenguer Pinyol (DCT;431)
- Berenguer Pinyol (DCT;511)
- Testament d'Ambrós de Sant Ponç; Maria, esposa de Berenguer Pinyol (DCT;513)
- Testament de Pere de Pineda; S'anomena a Pere Pinol (DCT;558)
- Signatura de Petris Piniolis (DCT;570)
- Signatura de Bernardi Pinioli (DCT;576)
- Gombau, bisbe de Tortosa donen en cens l'algezira d'Anastet als germans Bernat i Arnau Pinyol. (DCT;586)

f) Segle XIII

La reina Sança de Castella (1154 - Sixena 1208) havia heretat del seu marit, el rei Alfons, els drets sobre Tortosa. A la seva mort l'any 1208, el seu fill el rei Pere els va cedir a Guillem de Cervera, el qui a la seva vegada els cedí l'any 1215 als Templers.

1. 1215 23 de març ACA, C, pergamins de Jaume I, 39

“Guillem de Cervera torna a fra Guillem Cadell, mestre de les províncies occidentals, a fra Guillem de Mont-rodó, mestre de Provença i Hispània, i als altres frares de l'Orde del Temple, els castells i les ciutats de Tortosa i Benifallet, amb tots els seus termes, habitants i senyoriu.

“In nomine Sancte et Individue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Notum sit universis presentibus atque futuris quod ego, Guillelmus de Cervaria, prom to animo et spontanea voluntate, per me et per omnes meos, reddo, absolvo, et diffinio, et restituo, et etiam, in perpetuum, dono Domino Deo et Beate Marie et vobis, fratri Guillelmo Cadelli, venerabilis domus Milicie Templi in cissmarinis partibus magistro, et vobis, fratri Guillelmo de Monte-rotundo, eiusdem domus magistro in Provincie et quibusdam partibus Hispanie, et aliis fratribus Templi presentibus et futuris castrum et civitatem Dertose et Benifaletum, cum omnibus aliis suburbiis et villis, et cum omnibus terminis et pertinenciis suis, etcum universis habitatoribus suis cuiuscumque sint condicionis, et cum omnibus redditibus et exitibus suis per terram sive per aquam, et cum omni iure et plenosenorio suo, sicut melius et plenius dici vel intelligi potest ad bonum et comodum vestrum et omnium successorum vestrorum” ACA, CANCELLERIA, Pergamins, Jaime I, Série general, 0039

En aquest document parla de “la ciutat de Tortosa i Benifallet” de manera que tots els drets comtals de Benifallet van passar a mans de l'Orde del Temple, convertint-se en els posseïdors de la majoria de les terres i drets de Benifallet.

2. 1227 Diplomatarium de la Catedral de Tortosa (DCT;882)

1227, Setembre 9

“Bernat Vidal, sagristà de Tortosa, amb el consentiment del bisbe Ponç i del prior Domènec, dona a perpetuïtat a l'església de Benifallet totes les primícies del terme, per a l'obra de Santa Maria. El seu capellà haurà de donar una lliura de cera al sagristà cada any per la festivitat de l'Assumpció.

Notum sic cunctis quod ego, Bernardus Vitalis, sacrista Destuse, concilio et voluntate P.(oncii), Dei gratia dertusensis episcopi et Dominici, prioris, et tocius capituli, dono et concedo, per secula cuncta, ecclesie de Benihaletto ad honorem Dei et Beate Marie construende, omnes primicias de Benihaletto et de terminis eius perpetuo possidendas de omnibus rebus de quibus ecclesia nostra primicias debet accipere. Et Capellanus predictae ecclesie donet annuatim, censualiter, mihi et successoribus meis sacristanis, in festo Assumptionis Beate Marie, unam libram cere bone et pulcre, quam libram ad opus sacristie retineo et nil aliud.

Actum est hoc -V- idus septembris anno Domini MCCXX. Septimo.

Ego Bernardus Vitalis, dertusensis sacrista (signe). Ego Poncius, dertusensis episcopus, suscribo (signe)*. Sig(ne)num Domici, presbiteri et prioris. Sig(signe) num Raimundi, camerarii Dertuse. Sig(signe) num Poncii precentoris. S+num Guillelmi de Ciraria, canonici Dertuse. Ego Laurencius, prior caustralis, eiusdem ecclesie, suscribo (signe) Ego Bernardus Tolsani, hoc scripti et hos (signe) feci, cum literis rasis [et rescriptis ubi dicitur retineo, die et anno quo supra.]”*

Amb aquest document podem concretar que a Benifallet no hi havia una església parroquial abans de 1227 i que havia de ser construïda segons hi consta. Tenint els Templers els drets sobre les noves construccions segons s'ha fet constar en l'apartat a.2 de Fonts històriques, podríem concloure que coincideix l'estil de construcció militar templera de l'església de Dalt amb els documents.

3. 1279-1280 Rationes decimarum Hispaniae

En el II Concili de Lió presidit per Gregori X i celebrat entre el 7 de maig i el 17 de juliol de 1274, va decidir-se que es recol·lectaria la dècima part de tots els beneficis de la Cristiandat per a una nova Croada a Terra Santa. Aquesta mai va arribar a produir-se per desacords entre els participants al Concili tot i això entre 1279 i 1280 va recol·lectar-se igualment aquesta “dècima papal” entre monestirs i esglésies considerades de “reconquesta”. El *Rationes decimarum Hispaniae* (RiusSerra, 1946) és molt important ja que la gran majoria d'aquestes esglésies hi son anomenades per primera vegada i és

utilitzat com a document de referència cronològica. Fins ara una d'aquestes esglésies era la de Benifallet, segons consta la pàgina 167 en el següent text:

“Item a capellano de Benifallet, secundum extimationen factam 30 (sous)”

Però com consta en el document anterior, el DCT;822, ja es referencia a la construcció de l'església de Benifallet l'any 1227.

4. 1294 16 d'octubre a Tortosa Carta permuta entre el rei Jaume II i l'Orde del Temple

“In Dei nomine, omnibus manifestum, quod nos frater Berengarius de Cardona, domorum militiae Templi, in Aragonia et Cathalonia, magisteri humilis[...] Permutamus, et excambiamus, in perpetuum, et iure, seu titulo permutationis, et excambii, concedimus et tradimus, seu quasi tradimus, pro libero et franco alodio; vobis illustrissimo domino Iacobo, Dei gratia Regi Aragonum, Siciliae, Maioricae et Valentia, ac Comiti Barcinonae, et successoribus vetris, et cui seu quibus volueritis in perpetuum ; pro castris, villis et locis vestris inferius nominades, totam civitatem Dertusae[...] et cum toto pleno dominio, iurisdictione et dominatione[...]quam et nos habemus et habere debemus et possumus, en dicta civitate et in cuntis, et singulis locis termini eiusdem. Vicelicet in Benifallet[...]”

En aquesta permuta el Mestre de l'Orde del Temple a Aragó i Catalunya, Berenguer de Cardona, dona i cedeix amb total domini i jurisdicció al rei Jaume la ciutat de Tortosa amb els seus castells i els pobles de Benifallet, Aldover, Xerta i Tivenys entre d'altres i tot el que els pertanyia que els havia estat cedit els predecessors de Jaume II, reservant-se les propietats donades pel altres o adquirides per l'Orde, a canvi del Castell i la vila de Peníscola i les seues aldees de Benicarló i Vinaròs entre d'altres. Aquest document és molt important ja que Benifallet queda en aquell moment deslligada de manera jurídica dels Templers. Sis dies després, el 21 de setembre, es signa a Tortosa la carta de reconeixement de la permuta entre el rei Jaume II i l'Orde del Temple i es detallen les possessions retingudes per l'Orde del Temple que serien les següents a Benifallet:

“Item, quendam honorem qui fuit Petri Cintiliis in loco vocato de Aldovesta, que tenet Ubaquer Almuller ad certum censum pro dicta Milicia. Item, ibidem quendam alium honorem quem dictum Ubaquer ibi tenet ad certum censum. Item, ibidem quendam honorem qui fuit d'en Centeyles et d'en Savasona, quem Alii, filius Alcaydi, et mater sua tenent ad certum censum pro dicta Milicia. Item, ibidem alium honorem qui fuit Bernardi d'en Abaz, quem idem Ali et mater sua tenent pro dicta Milicia. Item, quoddam patuum sive solar terre in loco vocato Tiveng, quod tenet pro dicta Milicia Mahomet Capdauri ad certum censum. Item, ibidem quoddam olivare in loco vocato Çarroç. Item, ibidem aliud olivare in loco vocato la Bassa. Item, aliud olivare in Benifaletto, in loco vocato lo domenge del Camp. Item, in Benifaletto duas dominicaturas quas tenet pro dicta Milicia Mufferrig Alaminus, quarum altera est in loco vocato Laiuçalmedina, et altera in loco vocato Caucaba. Item, quoddam aliud olivare in dicto loco de Benifaletto quod vocatur lo domenge de Carcasona. Item, quintam partem quam dicta Milicia habet in honore de

na Bonafos, sito in dicto loco de Benifaletto, et quandam olivariam in honorem d'en Moravig, et quandam aliam olivariam in loco vocato Torres, et duas olivarlas in campo vocato del Camp, et tres olivarlas in campo predicto, quod tenet en Moravig. Item censum unius canteri olei quem sarraceni archiepiscopi morantes in Benifaletto faciunt diete Milicie annuatim. Item, quandam peciam terre in loco vocato Almedilla, quam tenet Almufferrig Alaminus pro dicta Milicia ad certam partem fructuum. Item, quandam aliam peciam terre in loco vocato Calleaba, quam idem Mufferrig tenet ad certam partem fructuum pro dicta Milicia. Item, quandam peciam terre in loco vocato Alguiçira, quam dictus Mufferrig tenet pro dicta Milicia ad certam partem fructuum. Item, quandam vineam et olivare et figerai in dicto loco de Benifaletto, quam ilaminus de Benifaletto tenet ad certum censum pro dicta Milicia[...] et in barcha Beniffalleti[...]"ACA, C, reg. 194, fols. 63v.-66r.

Els motius de la permuta entre els Templers i Jaume II ens els explica Ramón Muntaner en la seva obra "*Chronica, o descripcio dels fets, e hazanyes del inclyt Rey don Jaume Primer Rey Darago[...] e de molts de sos descendents*" concretament en el capítol CLXXVIII foli CXLVIIIr/v titulat "*Com lo Senyor Rey en Jacme Darago, e de Sicilia tench tot son regne en pau, e esquiva bandos que no poguessen haver en ciutats, ne viles: e assenyament esquivá cells qui eren a Tortosa entre Carridells, e Carbons, e Puixs*" (Muntaner, 1558)

En el text d'aquest capítol detalla que les lluites entre els partidaris dels diferents barons del Terme General de Tortosa provocaven continus enfrontaments entre ells, tant de manera física com judicial, és per això que lo rei Jaume II va intercanviar altres territoris amb l'Orde del Temple així com també va fer-ho amb la part que era dels Moncada. Muntaner parla de la pau aconseguida amb aquestes permutes amb les següents paraules: "*E com tota la ciutat fo sua, lo dit bando, qui per grat qui per força feu en tal manera, que ara esta plus pla que cap ciutat de Cathalunya: e així mateix se feu de molts daltres llochs*"(Muntaner, 1558)

5. 1298-1300 Sarcòfags dels Pinyol, dos carreus i els escuts amb pinyes.

A l'església de Dalt hi trobem dos sarcòfags, tots dos robustos i de pedra calcària. un d'ell és d'estètica més senzilla, sense inscripcions i amb un escut de 5 pinyes al centre, l'altre amb 2 inscripcions entre 3 escuts de 7 pinyes.

Imatges pròpies dels sarcòfags. 2024

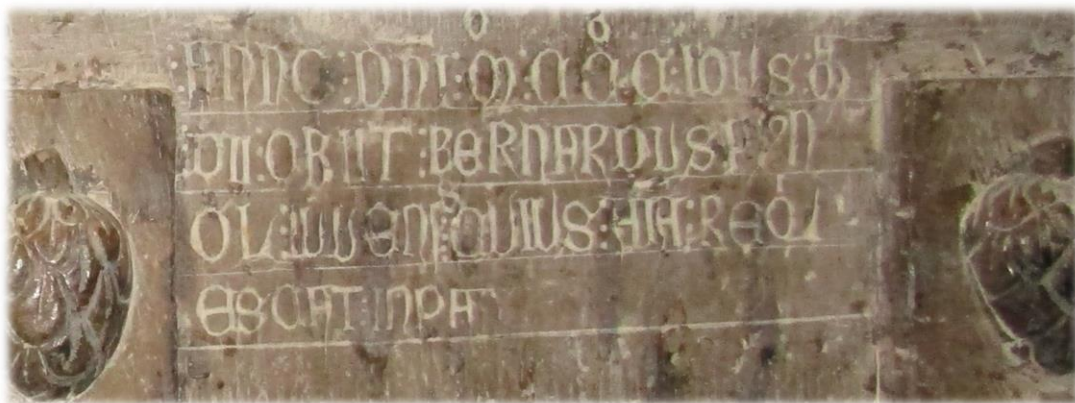
Les transcripcions de les inscripcions del sarcòfag son les següents:

“Any del Senyor 1298: a 4 dels Idus d’abril: Morí Berenguer Pinyol; l’ànima del qual reposi en pau. Amen”

Imatge pròpia inscripció Berenguer Pinyol. 2024

“Any del Senyor 1300: Idus de maig: Morí Bernat Pinyol; l'ànima del qual reposi en pau.”

Imatge pròpia inscripció Bernat Pinyol. 2024

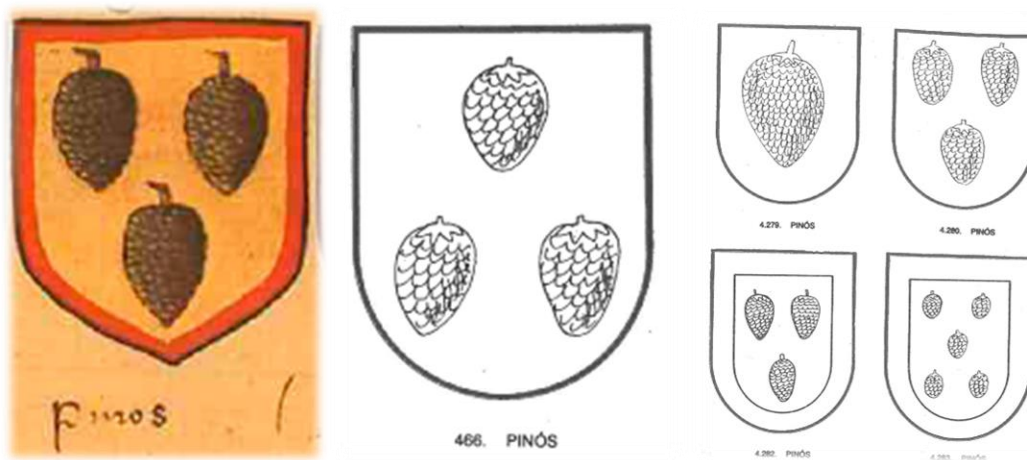
També encastats en una paret hi ha dos carreus amb escuts de 3 pinyes, de mides diferents i també qualitats de treball diferents.

Imatges pròpies dels carreus. 2024

En un espai reduït com és l'església de Dalt podem observar 3 maneres diferents de representar l'escut atribuït a la família Pinyol, amb 3, 5 i 7 pinyes. L'explicació més lògica i acceptada és que totes elles són l'escut dels Pinyol que va anar evolucionant amb el temps, afegint-hi pinyes com succeeix amb d'altres famílies.

Una altra explicació seria que aquests escuts podrien pertànyer a avantpassats de famílies relacionades amb els Pinyol per matrimoni com els Pina o els Pinós dels que també se'n té constància en els diplomataris.

*Imatge de l'esquerra: Escut Pinós. Extret d'Heràldica Catalana de Riquer
Imatges central i dreta Escut Pinós. Extret d'Heràldica Catalana de Ferrer i Vives*

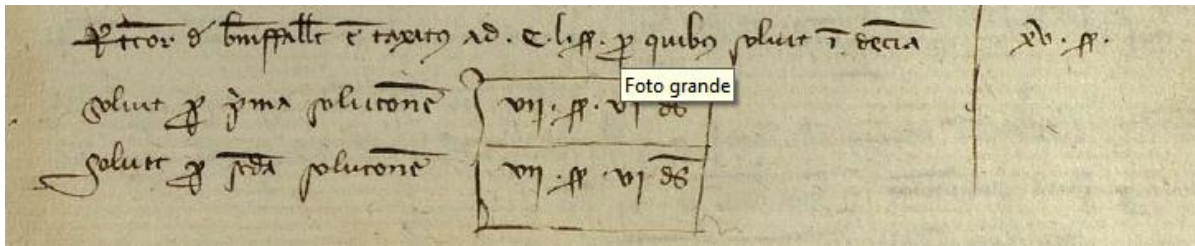
Curiosament l'escut Pinós apareix amb la fila superior de 2 pinyes i la inferior de 1 pinya a Heràldica Catalana de Martí de Riquer (Riquer, 1983) Mentre que al llibre d'heràldica de Ferrer i Vives l'escut Pinós pot ser representat amb les pinyes ben ordenades o mal ordenades (Ferrer i Vives, 1993). El tema dels escuts de pinyes podria ser un nou tema d'investigació.

g) Segle XIV

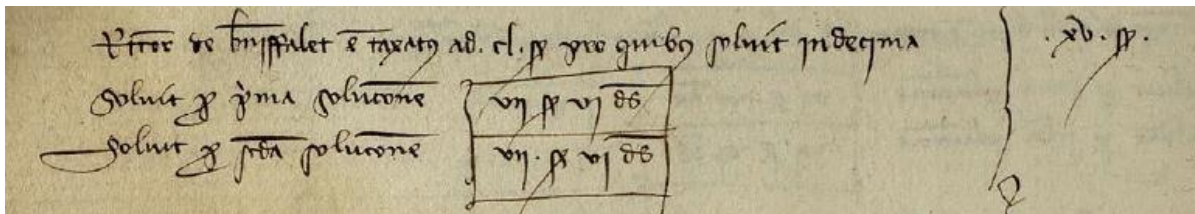
En el segle XIV trobem alguns documents que parlen de Benifallet,

1. 1363 Llibres de recaptacions del primer i del segon any de la dècima biennal concedida per Urbà V

En aquests llibres consta Benifallet com pot observar-se en les següents imatges:

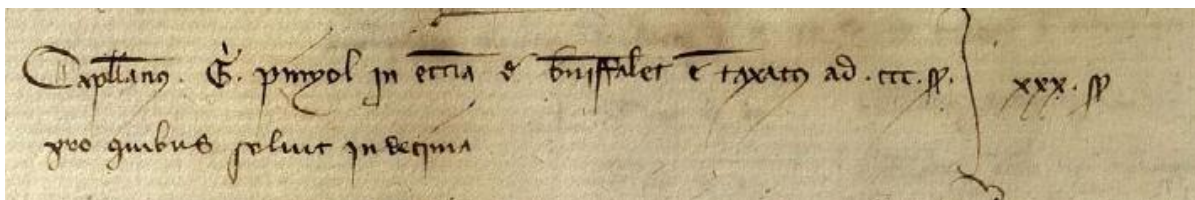

Llibre de recapte del primer any. Extret de ACA,REAL PATRIMONIO,MAESTRE RACIONAL, Volúmenes, Serie General,1805,1

Llibre de recapte del segon any. Extret de ACA,REAL PATRIMONIO,MAESTRE RACIONAL, Volúmenes, Serie General,1805,2

Cal destacar que en el llibre de recapte del segon any apareix un “Capellà G. Pinyol [...] Benifallet” segons pot llegir-se en la següent imatge:

Llibre de recapte del segon any. Extret de ACA,REAL PATRIMONIO,MAESTRE RACIONAL, Volúmenes, Serie General,1805,2

2. 1373 Capbreu de Benifallet

En el Capbreu de Benifallet de 1373 és parla de l'església en tres ocasions i del rector de Benifallet en una.(Castellvell i Díez, 2005)

- “Ítem manifesta una sort de terra campa allí matex, va a la huytena. Affronta de la una part ab la esgleya, de la IIa part ab olivar de na Beça, de la IIIa part ab terra d' en Abellhabib, de la IIIIa part ab lo riu. Diu que no n'a carta.”
- “Ítem manifesta VII oliveres que té detras la esgleya, van a la Villa.”
- “Ítem manifesta que té una sort de terra campa et figural per lo rector de Beniffallet ab cens de III solidos.”
- “Ítem manifesta hun troc; de terra e olivar que ha davant la església, va la terra a la octava e l'olivar al quart. No n'a quarta.”

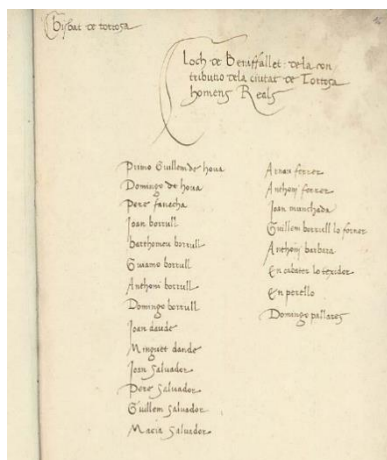
h) Segle XV

1. 1417 El Monestir de Benifassà i Benifallet

L'any 1195 els territoris del castell de Beni-Hassan va ser conquerit pel rei D'Aragó Alfons II cedint-los al bisbat de Tortosa amb el compromís de repoblar-los i cristianitzar-los. Al ser un territori de frontera era conflictiu i el repoblament no va succeir essent ocupats de nou pels musulmans. L'any 1208 Pere II conquerí el territori i el donà a Guillem de Cervera. Aquest va fer-se monjo cistercenc al Monestir de Poblet i els hi cedí al seu torn totes les terres de Benifassà. El bisbat de Tortosa va reclamar els drets que Alfons d'Aragó els havia donat i l'any 1232 se li va concedir plena potestat sobre les esglésies d'aquells territoris al bisbat. En 1233 Jaume I ordena construir un monestir a Benifassà dedicat a la Verge Maria. Aquest Monestir va ser el propietari de les terres de la Tinença de Benifassà. La seva lluita pel poder en el territori, que estava dominat per la ciutat i el bisbat de Tortosa, va convertir-se en un moviment estratègic de compra de terres i senyories com el del Pinyol a Benifallet, concretament a les partides de Cardó i Sallent adquirides l'any 1417 pel monestir de Benifassà. L'any 1549 es fa un Procés de reclamació del monestir de Benifassà contra l'ajuntament de Benifallet sobre els forns i els molins dels que era propietari segons consta en ACA,REAL PATRIMONIO,BGC, Procesos,1549,nº 1, A.

Tot i que el Monestir de Benifassà va convertir-se en senyor d'una part de les terres de Benifallet, l'església de Dalt va seguir sota la tutela del bisbat de Tortosa.

2. 1491 Focs

En motiu del casament de la filla dels Reis catòlics és fa un nou cens de focs titulat “*Nominació dels focs feta en l'any MCCCCLXXXI per raó del maridatge de la illustríssima doña Ysabel, filla dels reys nostros senyors, casada ab lo príncep de Portugal*”

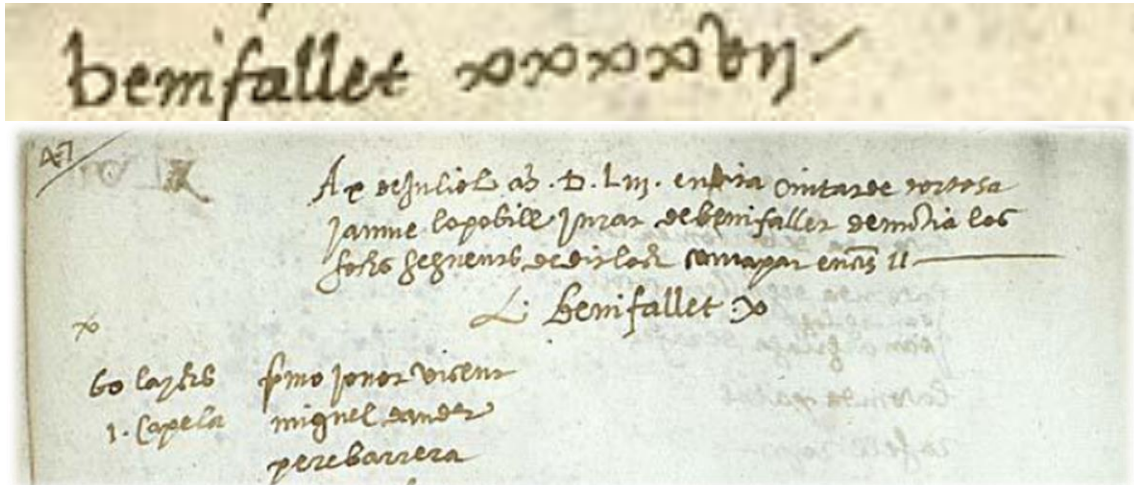
En el document segueix constant Benifallet dins del bisbat de Tortosa

ACA,REALPATRIMONIO,MAESTRE
RACIONAL, Volúmenes, Serie General,
2602,2

i) Segle XVI

1. 1552 Juliol Focs

En el fogatge general de Catalunya realitzat per ordre de les Corts de Monzó de 1552 consta 1 capella a Benifallet.

ACA, REAL PATRIMONIO, MAESTRE RACIONAL, Volúmenes, Serie General, 2597

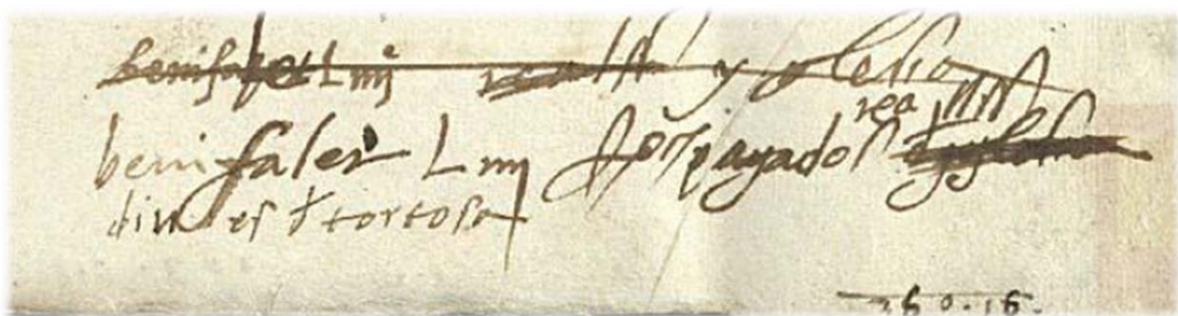
2. 1553 Focs

Consta un capella a Benifallet en el Recompte de focs de 1553

ACA, REAL PATRIMONIO, MAESTRE RACIONAL, Volúmenes, Serie General, 2599

3. 1561 Colenda del Coronatge de Felip II i Isabel

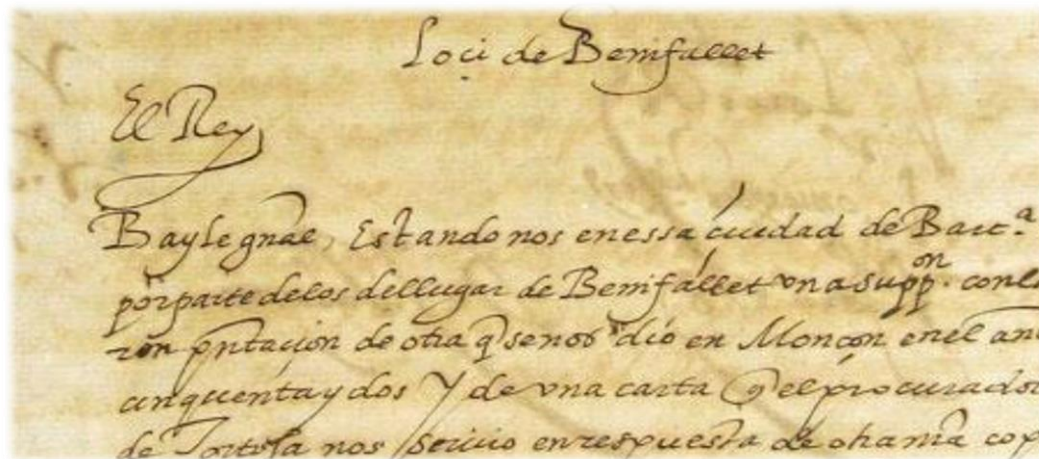
Arxiu de la Corona d'Aragó, ACA, REAL PATRIMONIO, MAESTRE RACIONAL, Volums, Sèrie General, 2548,5.

3. 1556 Llibre de la institució, manera de dir, miracles e indulgències del Roser de Jeroni Taix

Jeroni Taix fou dominicà, mestre en teologia, sotsprior i conventual del convent de predicadors de Barcelona. Publicà en castellà, per ordre dels seus superiors, un llibre sobre la Mare de Déu del Roser, però per escrúpols lingüístics el traduí ell mateix al català. El 1549 en pactà la impressió, a costa d'ell, amb Joan Carles Amorós; la primera edició catalana coneguda és del 1556 (Llibre de la institució, manera de dir, miracles e indulgències del Roser). Fou profusament reimpressa fins a la fi del segle XVIII, amb el títol, però, de Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser. En castellà fou editat fins i tot a Mèxic, i la Universitat de Cervera en demanà el privilegi exclusiu d'edició.

4. 1566 Felipe I (II)el Prudente. Diversorum 8

En el Diversorum 8 de Felip I d'Aragó i II de Castella, anomenat Felip I en l'ACA consta una carta del Lloc de Benifallet al rei.

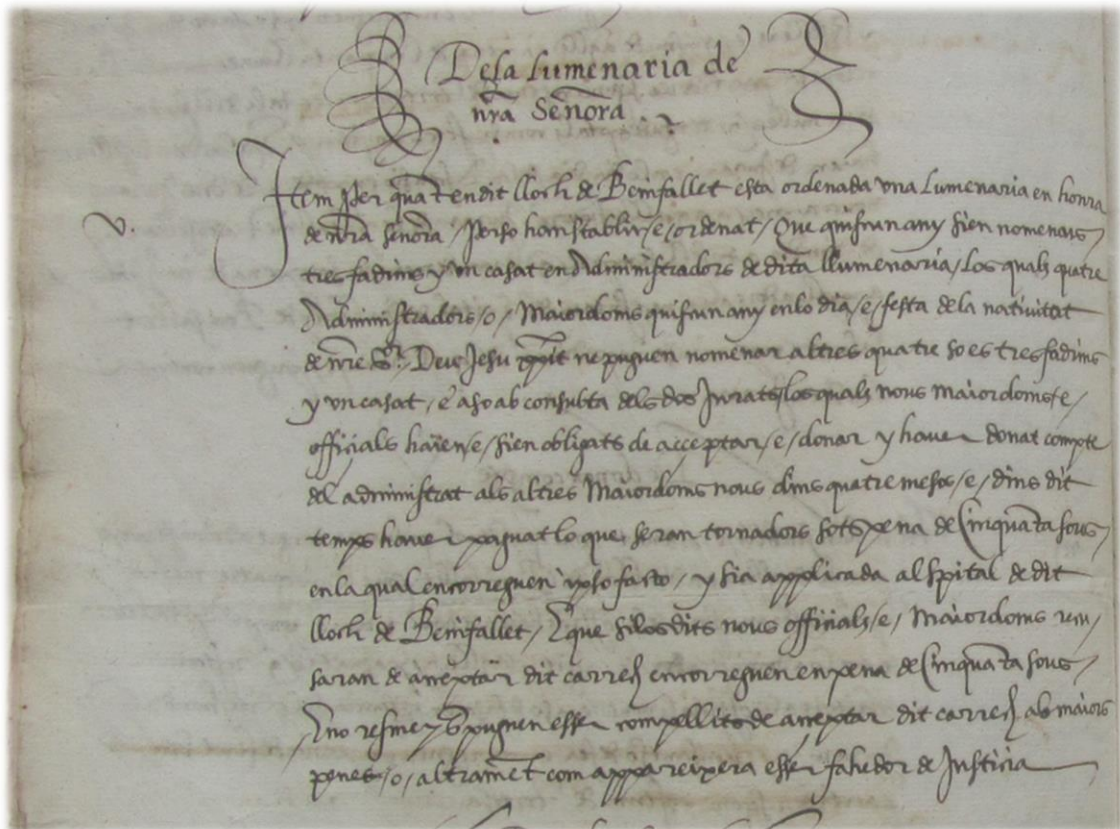
5. 1571 La Batalla naval de Lepant, el Papa Pius V i la Verge del Roser

El Papa Pius V, que va ser el primer dominic a ser elegit Papa, va demanar a la Cristiandat que resessin el Rosari, que havia ensenyat la mateixa Verge en una aparició a Sant Domènec de Guzmán l'any 1208, per guanyar la guerra contra l'Imperi Otomà. La batalla de Lepant tingué lloc el 7 d'octubre de 1571 i per aquest motiu Pius V va declarar aquell dia com el de la Mare de Déu del Roser.

6. 1580-1588 Llibre d'Establiments (ordenances sobre Benifallet), núm. 14.

A l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre es troba aquest document sobre els establiments de Benifallet de 1582 (83?). A destacar per a aquest TFG el següent establiment:

“De la Lumenaria de Nostra Senyora” en la que s'ordena una “Lumenaria” en honor a la verge i que cada any s'escullin 3 fadrins i un casat que en seran els administradors/ maiordoms. Aquest detall es important respecte a les nostres pintures.

Imatge cedida per l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre

7. 1585 Felip II a Benifallet.

Henrique Cock en el seu llibre “Relación del viaje hecho por Felipe II, en 1585, á Zaragoza, Barcelona y Valencia”

El dia siguiente, martes a diez y siete, dexando á Ginestar entro en Benifalet, donde tenía alojamiento con los suyos y allí quedó. Miércoles dies y ocho de Diciembre, dia de Nuestra Señora de la O[...] (Cock, 1585)

En les cartes escrites per Felip II a la seva filla Catalina Micaela n'hi ha una escrita a Tortosa el 2 de Gener de 1586 en la que parla del seu recorregut pel riu Ebre:

“Hasta aquí hemos venido buenos los que escapamos de Monzón y vuestra hermana y otros os deben escribir cómo vinimos cinco días por agua hasta aquí por este río de Ebro, que es el de Zaragoza. Y aunque el primer día nos fue mal y llegamos tarde, después vinimos muy bien, y es muy lindo camino, aunque no tanto como el de Aranjuez a Aceca [...] más de esto no creo que tendréis ninguna envidia, según debe ser más el campo de ahí, y menos de caminar por el río, pues ahí creo que se hace lo mismo por el Po y en mejores barcas que las de aquí que son bellacas pero muy grandes”(Felip et al., 1998)

j) Segle XVII

1. 1617-1635 Nova església parroquial

Em caldria més temps per cercar documentació sobre la construcció de la nova església de Benifallet i el perquè l'església vella ja no complia els requisits, que una població com Benifallet, podria necessitar a principis del segle XVII. Possiblement en trobaria molta d'informació en els 4 llibres i un lligall sobre “Iglesia de Asunción de Benifallet (Tarragona)” que es troba a l’“Archivo Histórico Nacional”. I aquí introdueixo una de les propostes, sobre facilitar l'accés a les reprografies per part dels ajuntaments, fent-se càrrec del pagament de les mateixes, per poder estudiar-les, ampliant el coneixement sobre la història de les respectives poblacions. Una altra possibilitat que podria conjecturar-se a conseqüència de la situació històrica d'aquell moment, és que la quantitat de cristians havia augmentat, fos per voluntat pròpia o per la situació que es trobaven aquells que no renunciaven voluntàriament a la seva fe i eren expulsats. Es troben documents que es parla dels cristians nous, que tot i ser considerats cristians tenien que pagar més taxes que els anomenats cristians vells i es veien obligats a demostrar contínuament que la cristiana era la seva fe verdadera.

2. 1640 Guerra dels Segadors

Durant la Guerra dels Segadors, les tropes de Felip IV solien fer destrosses a les esglésies segons ens explica Hilari Muñoz en el seu article “La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)”

En el cas de la vila de Xerta, controlada fins aquell moment per tropes de la Generalitat, fou atacada el dia 27 de novembre de 1640 per Fernando de Tejada i Mendoça, amb algunes companyies de valons i irlandesos. Les quals dirigia sobre el terreny el xertolí Josep Sentís.²⁹ Després d'un fort combat, hi guanyaren les tropes del rei Felip IV i després fou saquejada, tal com es descriu als dietaris de la Generalitat: “...havem tingut avisos que los soldats que eren entrats en Xerta han fet grandíssimas hostilitats, que han cremada casi tota la vila y han escopetada una imatge de santa Theresa y han fet cavallerissa de la Iglésia...”(Muñoz i Sebastià, 2002)

A Benifallet s'hi instal·laren tropes de la Generalitat i en destaquem diferents documents escrits en aquell moment i que es troben a l'ACA.

- 1640-11-14 Carta de los jurados de Benifallet al diputado (¿?). ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11216
- 1640-11-25 , BENIFALLET Carta de Francesc Cabanyes a [no consta destinatario] Signatura: ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11310
- 27-11-1640 Carta de Pere Lluís d'Erill i de Cardona al conde de Savallà Signatura: ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11330
- 1640-12-01 Carta de Josep Margarit i Biure al conde de Savallà. Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11367
- 1640-12-04 Carta de Rafel Moner a los diputados del General de Cataluña. Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11404
- 1640-12-06 Carta de Josep Margarit i Biure a los diputados del General de Cataluña. Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11423
- 1640-12-10 Carta de Ramon de Guimerà a los diputados del General de Cataluña. Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11482
- 1640-12-09 Carta de Ramon de Guimerà a [Pau Claris] Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11679
- 1640-12-29 Carta de Ramon de Guimerà a Francesc Cabanyes. Archivo de la Corona de Aragón, ACA, GENERALITAT, Correspondencia del virrey Conde de Santa Coloma, CARTA NÚM.11678

Entre 1640 i 1748 es van produir diferents guerres o situacions bèl·liques que van afectar a Benifallet. Els gojos de la Verge de Dalt parlen de “los desmanes de la guerra”.

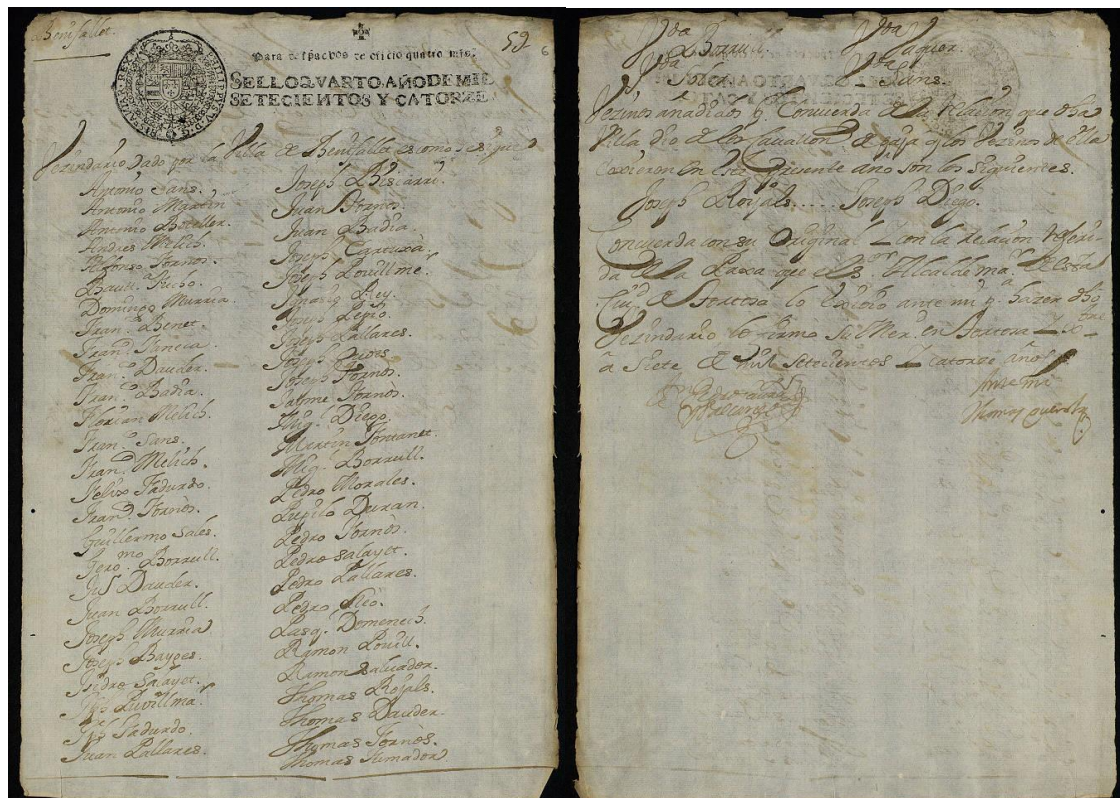
Talla Verge de Dalt. 2006
Imatge cedida pel CRBM

“Los desmanes de la Guerra hasta vos no respetaron, y en vuestro templo dexaron hasta las Aras por tierra[...].”

Podria ser que en algun moment d'aquest període fos enterrada la Verge?

k) Segle XVIII

1. 1714 Relació dels habitants de la vila de Benifallet.

Biblioteca de Catalunya. Cadastre Caixa 5, Doc. 270.6

2. 1743-1788 "Gozos que se cantan en la parroquial iglesia de Benifallet, à la Santissima Virgen Madre de Dios, y à su prodigiosa imagen que se venera en la iglesia antigua de dicho lugar"

A Barcelona l'impremta dels hereus de Bartholomé y Maria Àngela Giralt van imprimir aquests Gojos que poden trobar-se digitalitzats a la web de la Biblioteca de Catalunya i datats circa 1740. Però, cercant més informació sobre aquesta impremta, poden localitzar-se a la BNE 19 documents impresos per ells des de 1746 fins a 1788.

En la cerca de més informació per poder concretar més l'any a la pàgina 359 del "Diccionario de mujeres impresoras y libreras de España e Latinoamérica entre los siglos XV i XVIII" de Susán Establés podem establir que:

Bartholomé Giralt del carrer Sant Gaieta de Barcelona va morir entre 1728 i 1733 quan la seva vídua va començar a publicar amb el seu nom María Àngela Giralt Viuda. Aquesta

possiblement va morir l'any 1743. A partir de 1746 ja apareix el nom d'Herederos de Bartholomé y Maria Giralt. Si aquests gojos era la primera vegada que s'havien imprès o ja ho havien fet prèviament en aquests moments no ho podem saber. (Establés Susán, 2018)

Cal destacar certs detalls d'aquests gojos que s'analitzaran en punts anteriors i posteriors, car fan moltes referències històriques en les primeres estrofes:

Gojos de Benifallet. Biblioteca Nacional de Catalunya

- 1771 Expediente de Cofradías, Hermandades y Congregaciones recogidas en distintas iglesias parroquiales, conventos de regulares, ermitas y santuarios de los diferentes pueblos del reino.

"Plano General que manifiesta el total de los Colegios, Gremios, Cofradías, Congregaciones, Hermandades etc. de la Ciudad de Tortosa con su respectivo número de

“Sacudido ya el yugo el Sarraceno furor. Creemos que el conquistador Rey, os nos dexò por muro. Queda el Lugar sin temor siendo por vos defendido[...]

Con vuestro amparo exortò el Apostol de Valencia à este Pueblo à penitencia, su escapulario le diò como por intercessor con Vos de todo aligido[...]

Los desmanes de la Guerra hasta vos no respetaron, y en vuestro templo dexaron hasta las Aras por tierra[...]

Viendoos no visitada, y à el Pueblo casi perdido, despertasteys el Olvido de no ser ya frecuentada; constancia del amor en Vos no descaecido[...]”

Yndividuos, fiestas de Yglesia, sus gastos, ejercicios, Rentas fixas, Limosnas forzosas, y voluntarias. Procesiones. Bailes, y las que tienen Real aprobación, o Eclesiástica, o las que se hallan sin estas circunstancias." ACA, CONSEJOS,7106,Exp.65,N.7

Els pobles que s'anomenen en aquesta relació son els següents: Amposta, Alcanar, Alfara, Arnes, Asco, Aldover, Batea, Benifallet, Benissanet, Bot, Cherta, Caseras, Cenia, Corbera, Flix, Fatarella, Galera, Godall, Ginestar, Gandesa, Mas de Barberans, Mora, Miravet, Orta, actualment Horta de Sant Joan, Puebla de Massaluga, Pinell, Perello, Pauls, Prat de Comte, Ribarroja, Rasquera, Tivenys, Villalba, Uldecona. Podem destacar que dels 34 pobles indicats, tots ells exceptuant Ginestar, tenien una confraria de la Verge del Roser.

A Benifallet el nombre de confreres de la Confraria del Roser és de 280. Es fan festes de Jota i processons el primer diumenge de mes i els festius de Nostra Senyora amb els aniversaris.

l) Segle XIX

1. 1861 Obertura de la porta pel carrer de l'Ermita

L'any 1861 va crear-se un nou accés a l'església de Dalt, afegint-li segons el cadastre 40 m² com a sagristia, a la porta hi ha una placa amb la inscripció que commemora aquest fet.

Imatges de producció pròpia. 2024

L'any 1935 Antoni Gallardo i Garriga (1889-1943) va fer una fotografia de Benifallet en la que s'observa la porta d'accés des del carrer de l'Ermita i que es troba dins del fons Estudi de la Masia Catalana. Amb la descripció: Els senyors de la foto, examinen un 'anvec' bufador natural d'aire.

Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya.

AFCEC EMC_X_4730.

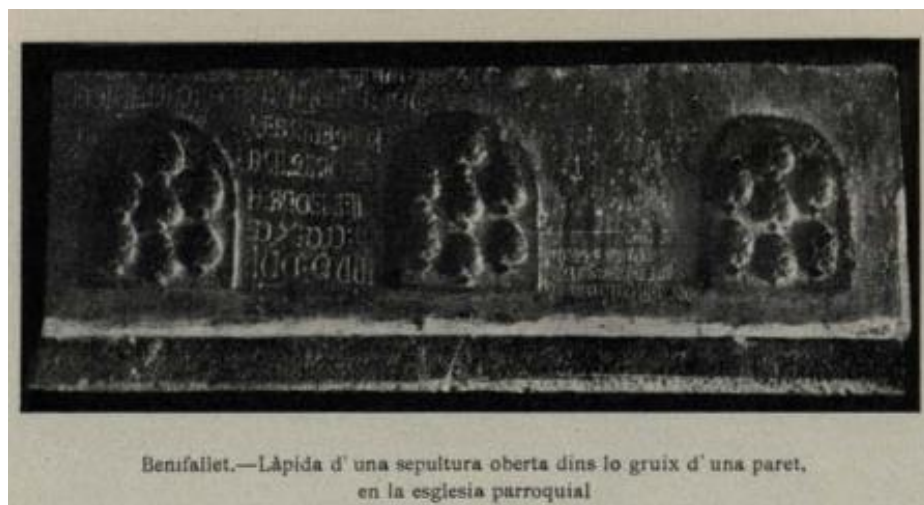
m) Segle XX

1. 1913 Geografia General de Catalunya dirigida per l'historiador Francesc Carreras i Candi

En aquesta obra, dirigida per Carreras Candi, va publicar-se el 1913 el volum III realitzat per Emili Morera i Llauredó dedicat a la província de Tarragona en el qual, des de la pàgina 741 a la 744, es descriu el Benifallet de 1911 segons el text i dedicant el següent paràgraf a l'església parroquial i a l'església de Dalt:

“Compta Benifallet ab església parroquial de bona arquitectura, espaiosa y d'ordre corinti, dedicada a Sant Bartoméu, festa major del poble. També dins del terme hi ha alçada la ermita de la Nativitat de la Verge, a la que proressan sos vehins singular devoció.”(Carreras i Candi & Morera i Llauredó, 1913)

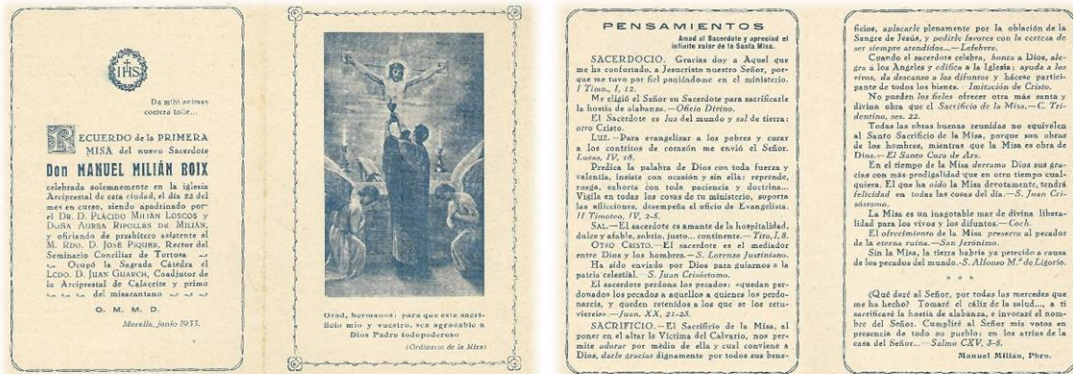
Podria ser que l'error d'anomenar a l'església de Dalt com Ermita de la Nativitat de la Mare de Déu sigui degut a aquest paràgraf on també es diu que l'església parroquial està dedicada a Sant Bartomeu, dada errònia car advocació de l'església és, segons consta a la pàgina web del Bisbat de Tortosa, Santa Maria de l'Assumpció.

També es publicà a la pàgina 744 la imatge del sepulcre dels Pinyol amb les inscripcions però invertida, possiblement errada de l'impressor.

2. 1933-1935 Mossèn Milian Boix i l' "Inventario Monumental Dertusense"

Mossèn Milián Boix (Morella 1908-1989) estudià al Seminari de Tortosa on va aprendre de l'historiador tortosí Enrique Bayerri. El juny de 1933 va ser ordenat i va celebrar la seva primera missa a l'església Arxiprestal de Morella.

Escaneig del recordatori de la Primera Missa de Mossèn Milián Boix. Imatge propia 2024

Veient la seva capacitat i les seves qualitats, el bisbe Félix Bilbao va encarregar-li la tasca de catalogar i fer un inventari artístic i monumental del bisbat de Tortosa, que era un dels requisits demanats per la República Espanyola segons se'ns detalla en el següent paràgraf:

“La confección de dicho inventario se debió a la voluntad del obispo Bilbao y la tenacidad i el esfuerzo, pericia técnica y conocimientos de Mosén Milian, su autor, que empleó para ello un año y tres meses, que es lo que media entre el 1 de diciembre de 1933 y el mes de marzo de 1935. La decisión respondía a las exigencias de la Ley del Tesoro Artístico, promulgada por la República Española en 1933, aunque el Reglamento que la desarrollaba no se hizo público hasta 1936”(Milián Mestre et al., 2013)

Concretament en el text de Mossèn Milián Boix sobre L'església de Dalt ens parla de la talla de la verge de Dalt:

“Escultura de la Mare de Déu de Dalt. Iglesia parroquial antigua. En su altar propio y mayor se venera la antigua imagen esculpura de la Mare de Déu de Dalt. Es de estilo gótico, de la XIIIª centuria, repintada en mala hora, unos pocos años ha. Virgen de pie, viste túnica y manto de elegante plegado y pañolín-mantilla que le baja de la cabeza echado atrás. Lleva al Niño Jesús en el brazo derecho y este a su vez bendice

con la diestra y sostiene libro Evangelinario con la mano izquierda, y la Virgen apoya su mano sobre el pecho. Antigua escultura de influencias románicas completamente desfigurada por la nueva capa de pintura. Mérito artístico extraordinario”(Milián Boix et al., 2013)

D'aquest text se n'extreuen les següents preguntes a respondre:

Va visitar Mossèn Milián Boix Benifallet?

Va fer ell la fotografia que surt al CD annex de l'Inventari Monumental Dertusense de la Verge de Dalt?

Fotografia: Hereus de Manuel Milián Boix-Diòcesis de Tortosa. Publicada en: Milián Boix, Manuel. Inventari Monumental Dertusense, II. Documentació gràfica, [en CD annex al t. I], p. 102. Castelló de la Plana: Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació, Cultura i Esport; Servei de Publicacions, Diputació de Castelló, 2013)

Va veure la Verge del segle XIII?

En la recerca a l'arxiu de Mossèn Milián Boix feta en l'entrevista a Manuel Milián Mestre es van poder trobar les respostes a les anteriors preguntes.

3. 1936 Guerra Civil Espanyola. Del 20-27 juliol

Segons consta en la unitat documental composta “Causa General de Tarragona, Pieza Principal de Benifallet partido judicial de Tortosa”. Ramo separado nº 122. ES.28079. AHN//FC-CAUSA_GENERAL,1448,Exp.6, els fets succeïts durant els primers dies de la Guerra Civil van ser els següents:

- *“Estado nº1: relación de personas residentes en este término municipal, que durante la dominación roja fueron muertas violentamente o desaparecieron y se cree fueron asesinadas.*

Nombres y Apellidos de la víctima: Vicente Ferreres

Edad: 37 Años

Profesión: Cura Párroco

Filiación Política: Tradicionalista

Fecha de su muerte o desaparición: En Septiembre 1936 Se dice que fué asesinado en el territorio de Tortosa.

Se ignora si fué inscrita su defunción en el registro civil.

- *Estado nº3: relación de tormentos, torturas, incendios de edificios, saqueos, destrucciones de iglesia y objetos de culto, profanaciones y otros hechos delictivos que por sus circunstancias, por la alarma o el terror que produjeron deban considerarse como graves, con exclusión de los asesinatos, que fueron cometidos en este término municipal durante la dominación roja.*

Convento de la calle Tortosa, se llevaron ropas, colchones y toda clase de objetos de cocina y objetos religiosos y mobiliario. Convento de las Hermanas Dominicas de enseñanza primera para niños y niñas.

Casa rectoral calle abadia y Tortosa. Idem Vicente Ferreres, cura Parroco,

Iglesia parroquial, plaza y Iglesia Ermita, fueron saqueados y destruidos todos los altares e imagenes y todos los objetos religiosos y sagrados, siendo todo quemado en la plaza y tirados al rio Ebro.”

Vicente Ferreres Simó va néixer a Sant Mateu l'any 1888 i durant sis anys, entre 1930 i 1936 va ser el rector de Benifallet, tot i que a Benifallet se'l va protegir i se li va donar un salconduit per part de les autoritats municipals per poder marxar cap a Tortosa, en el que es va evitar expressament d'anomenar la seva professió i escrivint que s'hi anava per una visita mèdica, allí el van reconèixer i va ser afusellat. (García Sancho, 1997)

4. 1959 Restauració del Calvari

L'any 1959 gracies a l'esforç dels benifalletencs va ser reconstruït el Calvari amb el que s'anomenen “jornals de vila” és a dir hores treballades de manera altruista per a la millora de la població.

5. 1966 Presentació de la nova talla de la Verge

Imatge esquerra. Foto cedida per Maria Cinta Ferreres. Imatge dreta, autoria pròpia

Una fotografia de la Verge de Dalt, que va ser destrossada i/o cremada l'any 1936, va servir de model per una nova talla de fusta esculpida per l'artista Angel Acosta Martin (Puerto de la Cruz 1922 – Tortosa 2015) que va ser promoguda pels parroquians de Benifallet al cap dels quals es trobava Mossèn Cristóbal Suñé. El rector de la parròquia va iniciar un recapte de joies i peces de plata entre els parroquians per fondre-les i encarregar a un orfebren la realització de corona de plata que llueix la talla.

L'any 1966, coincidint amb els 30 anys de la desaparició de la Verge de Dalt, va ser presentada i apadrinada per diversos habitants de la població i per Francisco Labadie Otermin, que havia estat Governador civil de Tarragona entre 1944 i 1950.

Imatge esquerra: es veu dempeus a Francisco Labadie i a Mossèn Suñé. A la imatge de la dreta la Verge de Dalt amb els padrins. Imatges cedides per Angelina Artiola.

n) Segle XXI

1. 2001 Abril Revista "De Viva Veu"

Retallat local De Viva Veu
L'Ermita ens mostra els seus encants ocults
 Albert Doliu

Retallat local De Viva Veu
 Molts veïns i curiosos de la vila hem pogut seguir aquestes darreres setmanes de març les obres de catalogació que s'han estat fent a l'Ermita de la Mare de Déu de Dalt.
 Les proves efectuades, de manera totalment testimonial, s'han dut a terme per treure a la llum les antiguitats que, següent per desconeixement o per criteris d'èpoques passades, han estat rellevades a segon pla.
 L'avaluació ha donat com a fruit assimilar que diverses èpoques artístiques i pictòriques han anat conferint l'actual decoració de l'interior de l'Ermita, però deixant en dubte l'original concepció i ús de

Imatge de les pintures que es troben situades a la porta de l'entrada a l'Ermita a través del Culvar. Aquestes pintures seran emulades per esbrinar la seva importància històrica i per el projecte de restauració, així ja en una segona fase de treball.

pàg 18

pàg 19

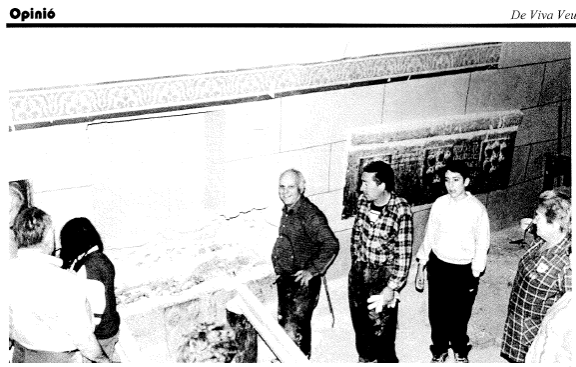
Imatge extreta de la Revista "De Viva Veu"(Abril 2001)

“El treball de camp, una petita excavació per sortir de la paret una antiga tomba, ha donat a la llum un enterrament múltiple que dona la impressió d’haver estat remogut en un temps molt proper.

La conservadora i restauradora Carme Clemente ha efectuat l’avaluació de les pintures més antigues de la paret est, situades sota el cor.

El treball de camp es durà a terme en dues fases. La Primera fase consistirà en esbrinar les dimensions de les pintures, extreure mostres dels arrebossats i prendre la datació i importància de les pintures. En una segona fase, es passarà a la restauració, segons quin siguin els resultats de la reconstrucció de l’obra pictòrica malmesa”
 (Doliu Margalef, 2001)

2. 2001 Juliol Revista "De Viva Veu"

Imatge extreta de la Revista "De Viva Veu"(Juliol 2001)

[...] la demorada i esperada prospecció arqueològica de la nostra estimada Ermita de la Mare de Déu de Dalt. Amb els treballs que s'hi ha realitzat creiem que es traurà una bona informació que ajudarà a la restauració de les seves pintures[...]"

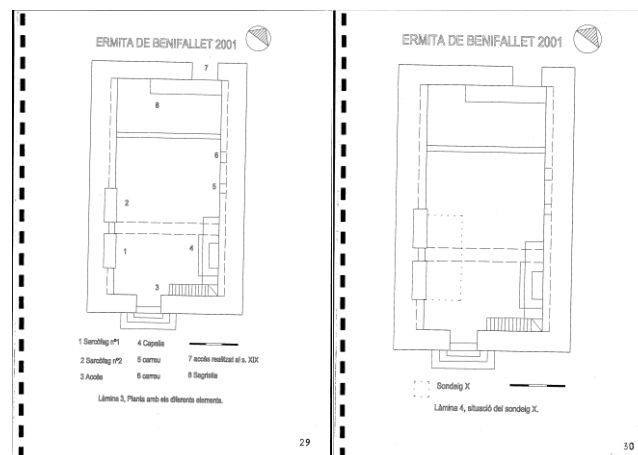
(Llesera Margalef, 2001)

3. 2001 Campanya arqueològica

De la memòria de la campanya arqueològica del 2001 realitzada per Maria Cinta Montañés i Príncep, que es pot trobar a la pàgina web Calaix: "Calaix és el dipòsit digital dissenyat per emmagatzemar, preservar i facilitar l'accés a materials digitals (documents a text complet, imatges, plànols, ...) del Departament de Cultura i està obert a la incorporació d'altres col·leccions digitals d'interès de l'administració de la Generalitat o d'altres institucions (revistes, monografies, fotografies, etc)." n'extrec els següents detalls:

"Cal destacar també, que en el transcurs d'aquests treballs s'han localitzat els vestigis d'un paviment de terra batuda, ue 114, que podria tractar-se de l'original de l'església i que estaria situat a una altura superior a l'actual (uns 30 cm), cobrint la banqueta de fonamentació..."

"Ha aparegut una moneda en la ue102, concretament a sobre de la banqueta de fonamentació del mur oest ue107" (Montañés i Príncep, 2001)

Imatges extretes de la Memòria arqueològica

4. 2006 Troballa de la Verge sota l'enllosat

La notícia de la troballa de la talla va ser difosa en diversos mitjans de comunicació, entre d'altres:

- <https://www.artneutre.net/2006/11/troballa-duna-verge-del-segle-xiii.html>
- <https://www.europapress.es/catalunya/noticia-descubierta-virgen-siglo-xiii-ermita-benifallet-tarragona-20061110140558.html>
- <https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20061111/una-verge-del-segle-xiii-5402421>
- <https://www.laxarxa.cat/altres/noticia/troben-l-estatua-d-una-verge-del-segle-xiii>
- <https://www.ccma.cat/324/troben-la-talla-de-fusta-duna-verge-del-segle-xiii-excepcional-a-la-catalunya-nova-en-unes-obres-a-lermita-de-benifallet/noticia/156228/>
- https://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2392415

“Hi ha un inventari de l'art i la diòcesi de Tortosa que el 1935 va realitzar mossèn Manuel Milián Boix on parla d'una talla de fusta de la Mare de Déu de Benifallet que el religiós va datar del segle XIV, i precisa que tot indicava que havia estat repintada. Així, el més possible és que aquesta Mare de Déu trobada l'haguéssin amagat durant la Guerra Civil sota el terra de l'ermita. El que sorprèn és que després de la guerra ningú se'n tornés a recordar més. La casualitat la va fer reparar, arran d'unes obres rutinàries per canviar el terra de l'ermita.” <https://www.benifallet.cat/esglesia-parroquial>

“La imatge de la Mare de Déu de l'església de Santa Maria de Benifallet fou trobada al final del 2006, durant les obres de pavimentació de l'interior de l'edifici. L'amagaren durant la darrera Guerra Civil espanyola (1936-1939) i se'n perdé la memòria, o bé no interessà redescobrir-la. No obstant, en el conegut inventari de patrimoni que feu mossèn Manuel Milián Boix un any abans de l'esclat del conflicte bèl·lic, la imatge encara hi presidia l'altar major, inclosa en un retaule barroc” Miquel Àngel Fumanal i Pagès — Jacobo Vidal Franquet (Sánchez Cervelló et al., 2010)

La idea de que va ser enterrada durant la Guerra Civil de 1936-1939 és la més estesa sempre posant com a referència el catàleg de Mossèn Milián Boix.

L'any 2020 Mossèn Alanyà va publicar en un article:

“La imatge, una talla de fusta policromada de la fi del segle XIII, ha estat trobada recentment amagada sota el paviment de l'església vella, dita de la Mare de Déu de Dalt, on l'havia enterrat el rector, mossèn Vicent Ferreres Simó, mort el 1936, durant la revolució antireligiosa” (Alanyà i Roig, 2020)

Semblava lògic pensar que si ningú recordava que la talla havia estat enterrada, el rector mossèn Vicent Ferreres, fos el que l'enterrés sense poder recuperar-la o explicar-ho ja que va ser afusellat l'any 1936.

VI. Treball de camp

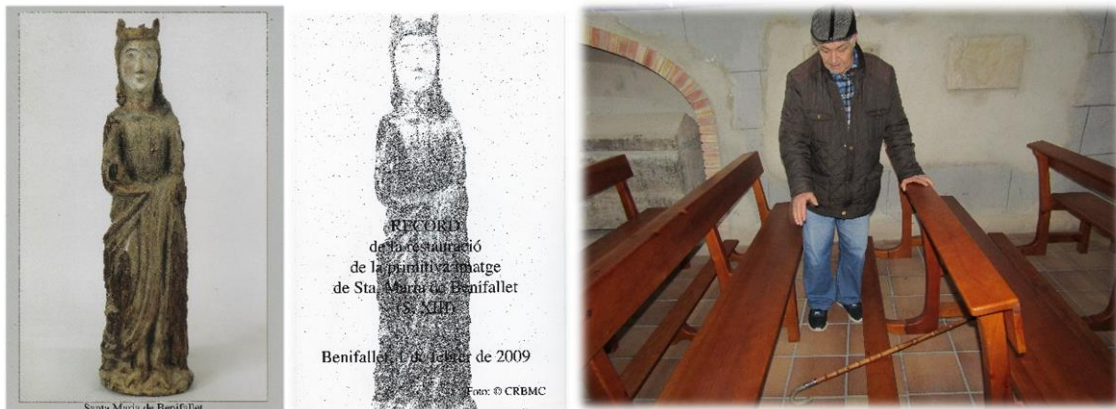
a) Entrevista amb José Borràs Treig

José Borràs Treig, nascut a Benifallet l'any 1949 i conegut com "Pepito de Melitón" va ser qui el 7 de novembre de l'any 2006, mentre treballava en la reforma de la pavimentació de l'església de Dalt, va trobar la talla de fusta de la Verge sota l'enllosat. Prèviament a aquest moment i aproximadament durant un mes va estar treballar tot sol fent les tasques de retirada del paviment antic i desenrunament, aquesta feina la realitzava per l'Ajuntament de Benifallet essent l'alcalde de la població Jordi Monclús. La brigada municipal pujava amb el tractor per recollir la runa que ell treia fins a la porta de la sagristia. Mentre desenrunava anava trobant ossos o cranis fet que ja no el sorprenia car en una obra anterior al mateix edifici l'any 2001 ja n'havien trobat.

"Ella estava cap per avall i davall estava ple d'arena ,com uns 4 dit (com per protegir-la) i damunt una capa de terra i jo pensava que era un totxo de fusta vella per llençar, al ficar-ho al carretó que tenia ple ho vaig girar i vaig veure que era "un sant" i la vaig posar al racó al costat de la porta principal, aprofitant que era l'hora d'esmorzar vaig anar al ajuntament i els hi ha dir el que havia trobat, com que jo soc de la broma es van pensar que me'n reia d'ells i vaig anar a esmorzar ... i va ser quan van veure que era veritat que van fer un bando pels altaveus de que s'havia produït una troballa d'una escultura, jo que estava esmorzant no el vaig sentir i la sorpresa va ser meua quan vaig tornar a la feina i em vaig trobar l'ermita plena de gent.

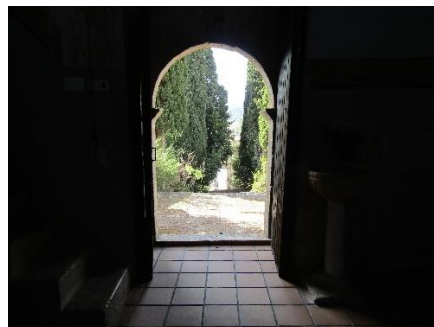
Uns dies després Lo xicot de Tortosa (Juan Martínez) em va fer embolicar-la, va portar pelets d'estos i una caixa molt xula, de fusta i va ser quan la van prendre la van prendre cap allà a Valdoreix (al CRBM). Jo pensava que no vindria, va estar fora molt de temps i un dia que vaig visitar a ma germana, que vivia a prop d'allà hi vaig anar, no em deixaven entrar i després em van demanar el carnet per poder passar i des de fora jo la veia i els vaig dir: Escolteu, en aquesta dona jo la vaig trobar i tinc por de que no la torneu i no voldria morir que no la tornéssiu a portar al poble i aleshores va sortir un senyor, que deuria ser algú més alt (càrrec) que els altres i em va tocar l'espatlla i em va dir "pot marxar tranquil" (s'emociona a l'explicar-ho) i em diu "i vostè com ho ha sabut?" perquè ho sabia que estava aquí i me moriré[...] i diu "no pateixi, que en lo que va d'any anirà al poble". Quan la van tornar ell va venir, i abans de que jo li digués res em va donar la ma i em va abraçar amb alegria dient-me: -Ho veu senyor, aquí la té!

En la festa de celebració del retorn de la talla restaurada, que va tenir lloc l'1 de febrer de 2009, el CRBM va fer una estampa de la Verge que va repartir entre els benifalletencs tal i com es pot observar en les imatges de dalt.

Recto i Verso de la postal original cedida per Ana Maria Doliu.. Pepito indicant el lloc, Imatge pròpia 2024.

Tot i aclarir molts dels detalls de la descoberta de la talla com per exemple el lloc exacte on la va trobar indicant-ho posant el seu bastó a terra com es veu a la fotografia superior, i que es trobava a pocs centímetres de la cala arqueològica de la campanya del 2001; Pepito encara em tenia una sorpresa reservada:

- Aquí, em deia mentre assenyalava el paviment interior de l'església situat davant de la portalada, hi ha una persona dins la caixa"
- Qué dius Pepito? que davant la porta hi ha un taüt?
- Que sí, que sí, un ataut de fusta blava, una dona i ho sé perquè me van fer obrir la tapa i em van dir que era una dona i després que ho tornés a tancar i ho colgués.

I jo, com els va passar quan als del l'Ajuntament quan els va comunicar que havia trobat l'escultura, encara no sé si el meu coco Pepito m'ho deia en broma o seriosament però jo me'l crec. I si pogués, ja que des del moment en que m'ho va dir la meva idea és intentar fer quelcom que em permeti comprovar aquest fet, agafaria un pic i una pala i em posaria a excavar. Hauré d'esperar a que algun dia es faci una nova prospecció arqueològica que ens ho pugui confirmar o desmentir.

b) Entrevista amb Maria Cinta Ferreres Farnós (1952)

El dia 24 de gener del 2024 vaig entrevistar a Maria Cinta Ferreres que és una de les persones de la parròquia que se n'ocupa de la cura i el manteniment tant de l'església de Dalt com la actual església parroquial. També va ser ella qui, en el seu dia quan feia el treball de l'assignatura de Patrimoni, em va comentar el que deia la seva mare des del dia de la troballa de la talla de fusta i el que ens ha portat a la realització d'aquest TFG:

La mare de la Maria Cinta es deia Pepita Farnós Morales, va néixer el 23 d'agost 1918 i encara no tenia els 18 anys quan va començar la Guerra Civil i com d'altres contemporanis del poble estaven segurs de que la Verge de Dalt que hi havia l'any 1936 havia estat trencada i cremada. Ella recordava la Verge de Dalt amb claredat, de manera que quan es va trobar la talla l'any 2006 sempre afirmava que aquella no era la Verge que ella havia conegut i que estaven parlant de 2 escultures de la Verge diferents. Va morir l'any 2012.

La Maria Cinta també em va proporcionar l'original de la fotografia que es va utilitzar per fer la nova Verge de Dalt i que havia estat de la mare de Ramon de Valeri.

A l'esquerra imatge proporcionada per Maria Cinta Ferreres. A la dreta la de l'Inventario

No hi ha cap dubte que les dues imatges pervenen d'un mateix negatiu original.

Des que van cremar la Verge durant la Guerra Civil, l'església de Dalt ha acollit a diferents escultures. Immediatament després de 1939 va comprar-se una escultura de guix a la que es va anomenar la Verge del Raïmet car en la ma dreta sostenia uns grans de raïm. Aquesta va caure i es va trencar i en van comprar una altra de similars característiques que es va anomenar de la mateixa manera. L'any 1966 va tenir lloc la presentació de l'escultura de la Verge de Dalt actual.

c) Entrevista amb Manuel Milián Mestre

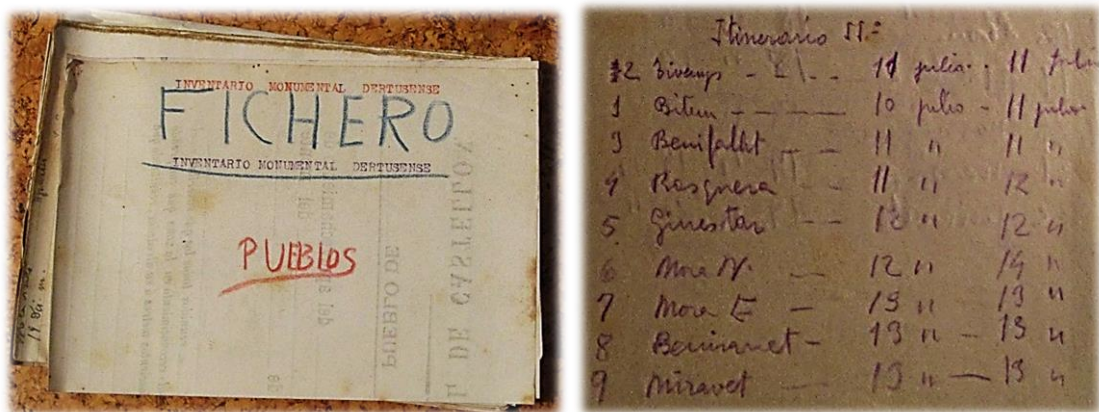
Els meus dubtes respecte a si Mossèn Milián Boix va visitar Benifallet i si va poder veure personalment a la Verge de Dalt d'estil romànic que va ser trobada l'any 2006, em van fer cercar molta més informació respecte en ell. Un nom sortia reiteradament en quasi totes les informacions, el del seu nebot Manuel Milián Mestre. Historiador, escriptor, periodista, diputat a les corts i polític a nivell nacional i internacional són fets que destaquen en el seu currículum vital però n'hi ha un que no troba a gaire bé cap lloc escrit però que es percep i és l'admiració, el respecte i l'amor cap al seu tiet i era el que a mi personalment m'interessava més. Com podia contactar amb una persona com ell amb la que no hi tenia cap relació? Vaig pensar que potser a través de les editorials on ell havia publicat els seus llibres seria possible i no ho va ser, després de moltes trucades i correus electrònics l'únic que vaig rebre va ser el silenci com a resposta. Però la meua insistència va obtenir resultats d'una manera que no hagués esperat, fent el cafè i la tertúlia amb un bon amic, el Miquel, em va donar la solució, "hi ha una persona que té família a El Forcall, població natal de Manuel Milián Mestre potser a través d'ella hi podries establir un enllaç"; així va ser i quasi immediatament vaig rebre la col·laboració necessària que em va permetre posar-me en contacte en ell. Tot i tenir el telèfon de contacte, el que més em cohibia era pensar en la reacció que rebria car rebre una trucada d'una persona desconeguda pot ser desagradable però al presentar-me ràpidament vaig anomenar el nom del seu oncle i la resposta immediatament va ser positiva fins i tot el dia 27 de Març del 2024 vaig ser invitada a casa del Sr. Milián, on té l'arxiu de Milián Boix i el primer que vaig poder confirmar és que la meua percepció prèvia era una certesa.

"Aquí està la biblioteca de mon tio i a dalt tinc caixes, caixons, arxius.. Per a mi això és sagrat, ho he guardat tot[...] un epistolari impressionant, de la Guerra Civil, de personatges i grans figures de l'art que li escrivien[...] el meu problema és, i ara que en faig? No entenc la ruptura de la continuïtat[...] la pèrdua del valor que se li dona als documents i a la història."

I em va conduir a l'altell on es troba part de la documentació en un moble fitxer en el que vaig poder fer la recerca enfocada a resoldre les meves tres preguntes respecte al "Inventario Monumental Dertusense", totes les imatges que il·lustren aquesta secció són de producció pròpia:

1. Va visitar Mossèn Milián Boix Benifallet?

La resposta és afirmativa, entre el munt de documents de Milián Boix vaig poder trobar un paper on indicava les diferents rutes realitzades i les dates de les visites.

L'itinerari II va començar a Bitem i passant per Tivenys, Benifallet, Rasquera, Ginestar, Mora d'Ebre, Miravet, Benisanet i Mora la Nova del 10 al 14 de juliol.

Tot i no constar l'any d'aquesta visita en el document, gràcies al llibre "Manuel Milián Boix y su aportación a la Historia del Arte", que és una edició privada de Manuel Milián Mestre para "Amigos de Morella y su Comarca"; i que vaig rebre com obsequi de la mà del seu promotor i amfitrió meu aquell dia, vaig poder constatar que va ser l'any 1934. "empleó para ello un año y tres meses, que es lo que media entre el 1 de diciembre de 1933 y el mes de marzo de 1935" (Milián Mestre et al., 2013)

2. Va fer ell la fotografia que surt al CD annex de l'Inventario Monumental Dertusense de la Verge de Dalt?

Tot i mirar un a un els clixés i plaques de vidre de les fotografies que vaig trobar, no vaig poder localitzar la imatge de la Verge que era la que m'havia dut fins allà, he de confessar que només vaig tenir unes poques hores per fer-ho i que les condicions no eren les més adequades car només contava amb un llum de sobretaula per anar comprovant les imatges, sempre em quedarà el dubte de que no em quedés amagada entre d'altres o que

se'm passes de llarg, potser si tinc l'oportunitat i abusant de l'amabilitat de Milián Mestre intentaria fer una segona repassada a les imatges tot i que si succeeix no constarà en aquest TFG.

Si que vaig poder veure i remenar molt material fotogràfic des de la càmera que va utilitzar Milián Boix, a capsos i capsetes plenes de clixés i plaques de vidre.

La càmera és un model de la AKG Company de Hannover K.A.G. model Special Aplanat 1:8 105 Orionwer i té enganxada una placa CASA MANERO/ MATERIAL FOTOGRAFICO/ VALENCIA.

“Los clichés fotográficos que Mossén Milián tenía preparados para ilustrar los textos del Inventario estuvieron en peligro de perderse, pero afortunadamente se han conservado, si no todos, su mayor parte.”(Milián Mestre et al., 2013)

També es sap que algunes fotografies *"fueron prestadas en 1940 por mossén Milián al Dr. Trens con el objeto de hacer una publicación titulada Monumentos"*(Milián Boix et al., 2013), que d'altres provenien de les fitxes de mossèn Beti, el seu mestre i algunes havien estat proveïdes pels capellans de certes parròquies com les de la imatge de sota de la parròquia de Benasal;

Al no trobar el clixé original entre els altres, ni a l'Arxiu Diocesà de Barcelona a la Caixa 27 del Fons Manuel Trens, on semblava que el podria localitzar; no puc confirmar que la fotografia fos feta personalment per ell. Jo crec que hi ha un alt grau de possibilitat, veient que Mossèn Milián Boix tenia una càmera i que si va fer la majoria de les fotografies, de que ell fos l'autor però només és la meua intuïció per la quantitat de material propi que tenia. A més per a l'edició de l'Inventario del 2013, segons la documentació que vaig trobar entre les fotografies, el dia 13 de juny de 2010 la família Milián va fer una acta de dipòsit temporal a la Direcció Territorial de Cultura de Castelló representada per Francisco Medina Candel un total de 277 negatius fotogràfics, 114 en suport de placa de vidre i 163 en suport base cel·lulosa. Aquests negatius van ser escanejats pel fotògraf Pascual Mercé i retornats a la família el 22 de novembre del mateix any.

3. Va veure la mossèn Milián Boix la Verge del segle XIII?

En aquest cas no puc fer més que una suposició, car no hi ha ningú que ens ho pugui confirmar, però si la fotografia de la Verge cremada durant la Guerra la va fer Milián Boix i la comparem amb la talla romànica, clarament son dos escultures diferents i m'atreveixo a afirmar que no la deuria veure sinó que va pensar que la que havia vist ho era.

VII. Anàlisi Arts visuals

a) Pintures

1. Anàlisi iconològic i iconogràfic

A la paret est de l'església prop de la porta d'entrada es troba una petita capella que ha estat modificada diverses vegades.

Al plantejar-me la datació de les pintures vaig sol·licitar l'ajut de la professora Marta Serrano i de les seves doctorandes, la Xenia (que actualment ja té el doctorat) i la Marina

que també han donat classes a la Universitat d'Iconologia, Iconografia i Arts visuals. Elles van venir a veure in situ les pintures de les que els parlava i em aclarir certs conceptes que jo no era capaç de veure i em van aconsellar diferents camins per a poder respondre al que m'estava qüestionant.

Una part de les pintures va ser repintada l'any 1990 en motiu d'una boda i l'any 2001 es va fer un estudi del que no he aconseguit trobar la memòria. Visualment em centraré en la part millor conservada situada sota de la sanefa, el fons té l'estil de disseny arquitectònic amb columnes amb basses i capitells i arcades.

Al centre podem observar una figura de bust o de mig cos de Crist, que en principi pensava que era un pantocràtor però com que a la mà esquerra té un orbe i la dreta aixecada, fent el que sembla el gest de benedicció que no podem observar sencer car en algun moment es va buidar la part superior d'aquesta figura per poder-hi encabir dintre l'escultura de la Verge del Raïmet i el repicat de la cara que va ser un fet vandàlic en alguna de les guerres anteriors que ha patit Benifallet, fet que ens impedeix de veure el cap de Crist tot i que si que queden restes de la cabellera rinxolada. Aquesta gestualitat i els atributs ens indicarien que és un Salvador Mundi, és a dir el Crist intercessor esperant la seva segona vinguda a la terra. Habitualment se'l representa amb túnica vermella o blava però en aquest cas la túnica és blanca amb detalls vermells i blaus.

A la dreta de Crist hi ha dues figures vestides amb l'hàbit dominicà, la més propera a Crist és una figura masculina, de la que tampoc podem veure la cara per culpa del repicat, però si es veu l'aureola que rodeja el seu cap el que ens indicaria la seva santedat. A la mà dreta porta un lliri blanc i un rosari mentre que a l'esquerra sosté un llibre.

Aquesta figura jo pensava que podia ser Sant Vicent Ferrer i el motiu era per que se l'anomenava als gojos:

"Con vuestro amparo exortò el Apostol de Valencia à este Pueblo à penitencia, su escapulario le diò como por intercessor con Vos de todo aligido[...]"

Imatge pròpia de l'escultura de Sant Vicent Ferrer a Santa Maria sopra Minerva feta durant l'assignatura "Viatge a Roma" 2024

La Iconografia de Sant Vicent sol ser molt definida i quasi sempre se'l representa amb el dit aixecat i una filactèria amb la llegenda "Time Deum" que en aquest cas no surt però obsessionada amb l'idea de que era la Apòstol de València vaig posar-me en contacte amb el Doctor Óscar Calvé, especialista en les representacions de Sant Vicent Ferrer i em va fer veure que tot i a vegades pot no ser representat de manera clàssica això sol succeir en imatges molt anteriors a 1585, data que li vaig indicar com hipòtesi de la cronologia proposada per mi.

De manera que descartat Sant Vicent Ferrer, els atributs d'aquesta figura, el lliri blanc, el llibre i el rosari, ens faria pensar en Sant Domènec de Guzmán, fundador de l'orde dels Predicadors i que com ja he comentat en punts anteriors va rebre el Rosari de la mateixa Verge.

La figura situada en segon terme a la dreta de Sant Domènec, sembla una figura femenina i curiosament és l'única figura a la que se li pot observar part del rostre.

A l'esquerra del Salvador Mundi, dos figures masculines.

En primer terme un altre dominic també amb aureola, de nou un sant dominic que a la mà dreta porta una palma, el que ens indica el fet de que no només és sant sinó que a més és màrtir. A la mateixa mà un rosari i a l'esquerra una maqueta d'una església.

Si el cap no estigués repicat potser podríem observar si hi ha un dels atributs del màrtir dominicà més destacat, Sant Pere de Verona també conegut com Sant Pere màrtir, que és la sang al front o la ferida, però no és possible veure-ho. Curiosament la maqueta de l'església seria un atribut de Sant Tomàs d'Aquino però ell no va ser martiritzat i em sorgeix un dubte: i si en lloc d'una palma és una ploma?.

El darrer personatge és laic, una filactèria ens indica que és un majordom (un administrador), en els establiments de Benifallet de 1582 anomena els majordoms. En consulta amb Gema Batanero del Centro de Investigación del Patrimonio Etnológico del Museo del Traje de Madrid respecte a la roba de la figura del majordom en va contestar el següent:

“La indumentaria del personaje identificado como MAIORDOMO recuerda ligeramente a la moda española de los siglos XVI y XVII, por su color oscuro, el cuello y puños y la vestidura representada que podría asemejarse a una ropilla, que era una prenda exterior que se llevaba sobre el jubón. Desafortunadamente esta hipótesis es sólo una impresión que no le podemos asegurar, ya que la representación no tiene mucho detalle (esto es algo muy importante para identificar y datar la indumentaria)“

Felipe II de Sofonisba Anguissola ©Museo Nacional del Prado. I el maiordomo de Benifallet

Un detall comú en totes les figures de les pintures, exceptuant el Salvador Mundi és que tots porten un rosari a la mà:

Després d'analitzar totes les fonts històriques recopilades tinc la gosadia de fer la hipòtesi de que aquestes pintures van ser fetes entre 1582, quan es fan els establiments de Benifallet i 1585 quan Felip II va pernoctar a la població. Es diu que el rei era de missa diària, de manera que el més probable és que assistís a missa a l'església de Dalt i que aquesta s'arreglés davant la visita real. Sembla que en aquell moment la devoció per la Verge del Roser estava molt arrelada i també que el 1771 quasi tots el pobles dels voltants tenien una Confraria del Roser i tot el que ens expliquen les pintures ens porten a pensar que la capella es va pintar demanant la intercessió de la Verge del Roser. Si es restauressin les pintures aconseguiríem concretar molt més detalls al veure tota la composició sencera.

VIII. Recursos Digitals

Com ja havia comentat a la part de metodologia, l'aportació final serà només un petit tast del que podria ser i una proposta de futur de realitzar-ho correctament. En la defensa del TFG s'ensenyaran els vídeos resultants.

a) Fotogrametria

1. Fotogrametria de les pintures de la capella del Roser.

2. Fotogrametria de la Talla de la Verge de Dalt abans de la restauració.

En una de les classes teòriques de l'assignatura d'Humanitats Visuals vaig quedar molt impactada per una de les idees que la professora Vanina Hofman ens va presentar: Era el projecte de l'artista Morehshin Allahyari anomenat "Material Speculation: ISIS" en la que després d'una llarga investigació recuperant imatges antigues d'una escultura destruïda per l'ISIS, concretament la del "Rei Uthal" va crear el bessó digital d'un objecte que ja no existia però que gràcies a Morehshin Allahyari "retornava a la vida" podent ésser reproduïda en una impressora 3d.

Imatges extretes de <https://openresearch-repository.anu.edu.au/items/27ec1ff1-d11d-4e0e-aa7e-9fd3aeccb886>
i <https://anthology.rhizome.org/material-speculation-isis>

Deixant de banda el debat sobre el tema econòmic, ja que l'artista primer es va proposar de crear els bessons digitals de 12 artefactes desapareguts per deixar-los en xarxa i de lliure ús mentre que finalment va acabar per només deixar en obert la del "Rei Uthal" i cobrar pels altres bessons digitals; l'idea de reviure quelcom que ja no hi és o que actualment ja no és igual car ha patit alguna modificació, en va fer desitjar poder fer quelcom semblant algun dia.

I aquesta possibilitat ha estat realitat quan, amb les imatges que em van ser cedides pel Centre de Restauració de Bens Mobles (CRBM) per a la realització d'aquest TFG, he tractat de realitzar el bessó digital de l'antiga talla de la Verge de Dalt abans de que fos restaurada, tal com estava quan va ser trobada i abans de la magnífica restauració feta per Lourdes Domedel (Domedel, 2008).

El resultat, al que no he pogut dedicar el temps necessari per poder ajustar-lo millor, ha estat el següent:

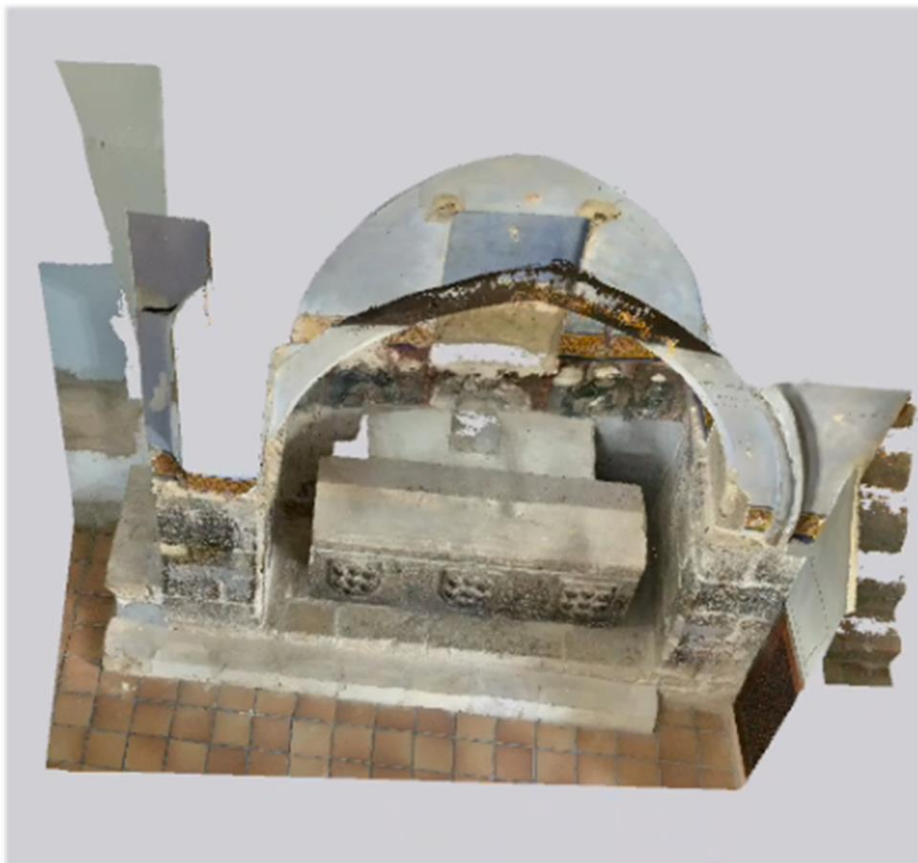
b) LiDAR

Poder fer el 3d amb una tableta Apple IPAD 12 pro sembla i és més senzill que fer la fotogrametria amb el RealityCapture però pel meu gust, tot i ràpida visualització del programa 3dScan trobo que dona molts errors de duplicitat com es pot veure a les següents imatges:

Per objectes més petits és molt pràctic poder tenir imatges 3d com aquestes:

c) Passeig Virtual realitzat amb càmera 360 a Koala360

El resultat dl passeig s'ensenyarà a la defensa del TFG.

d) Refotografia

La imatge triada per a fer la fotogrametria ha estat la següent:

Autor: Blasi i Vallespinosa, Francesc, 1872-1951

Data document original: [Entre 1921 i 1938]

Descripció física: Acetat de cel·lulosa gelatina i plata, negatiu blanc i negre, vertical 6 x 9 cm.

Col·lecció fotogràfica del Centre Excursionista de Catalunya

Fons Francesc Blasi i Vallespinosa

Identificador: AFCEC_BLASI_A_1604

<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/afceccf/id/18995/rec/8>

Un cop triada la fotografia antiga, vaig anar cercant des d'on podria obtenir l'imatge actual, recordant sempre que mai es pot aconseguir exactament el mateix perquè les càmeres no son les mateixes.

IX. Conclusions

1. Construcció entre 1227 i 1279

L'església de Dalt de Benifallet va ser construïda al segle XIII entre 1227 segons consta al document 882 del Diplomatarium de la catedral de Tortosa i 1279 quan ja es esmentada al *Rationes Decimarum Hispaniae*.

2. Arquitectura templera

L'estil constructiu correspon, tal com s'ha escrit en nombroses ocasions, amb un estil militar sever i sobri. A vegades costa diferenciar entre les construccions de l'Orde de l'Hospital i de l'Orde del Temple, però el domini d'aquest territori era templer tal com consta en els pergamins de data 23 de març de 1215 de Jaume :

“Guillem de Cervera torna a fra Guillem Cadell, mestre de les províncies occidentals, a fra Guillem de Mont-rodó, mestre de Provença i Hispània, i als altres frares de l'Orde del Temple, els castells i les ciutats de Tortosa i Benifallet, amb tots els seus termes, habitants i senyoriu.”

Tot i les modificacions sofertes al llarg dels segles per l'edifici, el seu estil és clarament militar i sobri com altres construccions templeres. La creu de la pica és un dels detalls que ens confirma aquesta relació

Imàtges propies

3. Església de Dalt, església vella o de l'Assumpció de la Verge

Dedicada a Santa Maria sota l'advocació de l'Assumpció de la Verge. En el DCT 882 se li cedeixen totes les primícies que el bisbat de Tortosa tenia a la població tot i que a canvi, per cens, en la festa de l'Assumpció de Santa maria, el capella tenia que lliurar una

lliura de cera bona i pulcra al sagristà de Tortosa. En altres documents també es reflecteix aquesta data. En el moment de construir la nova església, actual església parroquial en ús des de 1635, l'advocació és va mantenir i podria ser que per això es comencés a anomenar com l'església de la Verge de Dalt ja que si haguessin estat dos advocacions diferents cada església seria anomenada segons les seves respectives advocacions. Caldria esbrinar quan exactament se la va començar a anomenar ermita, fet que podria tenir relació amb l'obertura de una porta per l'actual carrer de l'Ermita i l'afegit de la sagristia l'any 1861. Des d'aquella data han passat tres o quatre generacions, possiblement la generació contemporània a l'obra encara l'anomenava església de Dalt o de la Mare de Déu de Dalt i els costava referir-se com ermita. Les generacions situades entre mig durant tot el segle XX, tot i que seguien amb l'idea d'església, cada cop el mot ermita els era més habitual i ja al segle XXI és més coneguda com ermita i ja son pocs els que l'anomenen església. "Sempre s'ha dit Ermita i sempre ha estat així", i el mot "sempre" és molt relatiu, sol estar relacionat de manera temporal amb la vida d'una persona o a aquelles informacions que ha rebut i que dona com a certes. El que és cert és que un mot es manté "Dalt" de manera que hi havia un "Dalt" i un "Baix" que era el que diferenciava el nom de l'advocació dels dos llocs de culte.

4. L'escultura de la Verge de Dalt

La datació de la talla de la Verge de Dalt trobada sota l'enllosat no és fàcil de concretar però podíem establir que per lògica aquesta talla seria la primera escultura dedicada a la Verge de l'Assumpció venerada en el moment de ser consagrada l'església, que com s'ha comentat en el primer punt de les conclusions va ser entre 1227 i 1279 el que coincidiria amb la descripció de "Verge d'estil romànic de transició al gòtic".

Aquestes dates podien ser confirmades per la primera estrofa del Gojos dedicats a la Mare de Déu publicats en la dècada dels anys 70 del segle XVIII:

"Sacudido ya el yugo el Sarraceno furor. Creemos que el conquistador Rey, os nos dexò por muro. Queda el Lugar sin temor siendo por vos defendido[...]"

"El conquistador Rey", el rei conegut com a "El Conqueridor" va ser Jaume I d'Aragó nasqué l'any 1208 i morí el 1276, Comte de Barcelona i Rei d'Aragó des de 1213 fins a la seva mort. Així que per dates seria possible que la talla o fos una ofrena de Jaume I o que així es transmetés per transmissió oral i de manera popular.

Actualment la talla és troba en un racó de l'actual església parroquial, lluny de la que ha estat la seva llar durant quasi vuit segles, dins d'una urna de vidre, protegida per una alarma, que es una obligació que va ser imposada en el moment del retorn de la Verge a Benifallet. Els Gojos eren dedicats a “su prodigiosa imagen que se venera en la iglesia antigua de dicho lugar”, però actualment defalleix, s'ha convertit en una obra d'art però el seu significat, la seva raó de ser ha desaparegut i ningú la mira, ningú l'observa, ningú fa una plegaria davant d'ella i ja no se li dedica veneració i devoció. La gran majoria de la gent veneren a l'actual Verge de Dalt i pengen la seva imatge dels balcons una joveneta immaculada acostumada a rebre atenció i ofrenes, que no té ni 60 anys mentre que a ella que esperava ser rebuda amb els braços oberts després de passar no se sap ni quants anys soterrada se l'ignora. El que em sorprèn és que justament en els gojos ja ho diu:

“Viendoos no visitada, y à el Pueblo casi perdido[...]”

I el meu desig seria que es complís la segona part dels gojos:

“despertastey s el Olvido de no ser ya frecuentada; constancia del amor en Vos no descaecido[...]”

Una bona proposta crec que seria que les dues talles poguessin compartir casa, traslladar la talla del segle XIII a l'església de Dalt i permetre que pugui ser freqüentada.

5. Capella del Roser o dels Pinyol?

Segons la meua hipòtesi sobre la cronologia de les pintures i el fet de que Felip II pernoctés a Benifallet el 17 de desembre de 1585 seria lògic anomenar-la Capella del Roser. Tot i això caldria pensar una mica més sobre la idea proposada de que originàriament era la Capella dels Pinyol.

L'ús d'aquesta capella o qui la va promoure ha estat objecte de moltes hipòtesis. Una d'elles planteja que va ser construïda com a capella funerària de la família Pinyol, aquesta teoria era defensada per Mossèn Albiol, delegat del bisbat de Tortosa en temes patrimonials i artístic i que l'any 2001 va fer desplaçar el sarcòfag que té les inscripcions i tres escuts dins de la capella. Mossèn Albiol estava convençut que la coincidència entre la mida del sarcòfag i les de la capella confirmaven aquesta hipòtesi

L'església no era un panteó com s'ha comentat més d'una vegada i quan va ser construïda els senyors territorials eren els templers fins que van permutar el territori l'any 1294. La coincidència cronològica entre la marxa dels templers aquell any i les inscripcions del sarcòfag dels anys 1298 i 1300, podria indicar que es fes la capella en aquella data?

També tinc dos noves propostes referides al motiu de que els sarcòfags i els carreus amb els escuts de la família Pinyol es trobin actualment a l'església de Dalt.

- Al segle XVI. Respecte a la visita de Felip II, si es va arreglar i decorar l'església per a rebre al rei fent les pintures tal com plantejo a la hipòtesi, es podrien haver traslladat els sarcòfags en aquell moment per a donar més "categoria" a la població amb uns escuts nobiliaris?
- Podria estar relacionat amb l'antic fossar o sagrera que es trobava al costat del temple consagrat i/o amb la construcció del cementiri actual de Benifallet i el trasllat dels ossos i dels sarcòfags?

X. Agraïments

Als directores d'aquest TFG, la Dra. Marta Serrano Coll i el Dr. José Ignacio Fiz Fernández i a tots els meus professors, tant de la UB quan hi vaig estar fent algunes de les assignatures del Grau d'Arqueologia entre els anys 2011 i 2014 i que en van donat bons aprenentatges i el desig de seguir aprenent; com per descomptat als professors de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, Vanina, Diana, Jesús, Maria, Pere Manel, Xenia, Marina, Anna Isabel, Joaquin, Ricardo, Eva, Jordi, Licia graciés perquè m'heu transmès part dels grans coneixements que teniu de les vostres especialitats però sobretot per l'amabilitat i la paciència que heu tingut en mi, aguantant totes les meves preguntes.

A Albert Curto. Mossèn Alanyà i Roig. Óscar Calvé Mascarell. Francisco Medina Candel. Maria Ferreiro. Pep Paret Pey. Juan Martínez. Mar Villalbi. Gema Batanero López. José Luis Recatalá Melchor.

A Antoni Virgili per transcriure els documents als Diplomataris, i a tots aquells que han transcrit altres documents ja que m'heu facilitat la possibilitat d'ampliar la recerca a documents que no hauria sabut interpretar sense la vostra feina.

A les parroquianes que m'han facilitat l'accés a l'església de Dalt per a fer les fotografies i han permès moure els objectes: Maria Cinta, Maria Teresa, Montserrat i a Mossèn Joan Bajo per l'autorització necessària i les respostes als dubtes. He pogut fer moltes consultes a persones de Benifallet que també m'han ajudat a trobar documentació com en Joaquin Vallespí i l'Azucena Povill sobre l'església de Dalt. Al Miquel i a l'Albert Doliu, que tenen tanta informació que necessitaríem infinites vides per transmetre-les i que son les úniques persones que tenen tendència a provocar-me, en general per a bo.

I certament a molts d'altres que ara no recordo d'anomenar, fet pel que em disculpo per avançada i que han patit allò que tinc costum de fer:

-Ai, perdona! Ja que ens hem trobat, que et sabria greu que et preguntés sobre...

I demanar disculpes per tota aquella informació que m'heu donat i que no s'ha plasmat al treball. Se n'haurà de fer una continuació amb anècdotes, tradicions, dites, cançons populars que ara ha estat impossible d'encabir en aquest treball.

XI. Bibliografia

Alanyà i Roig, J. (2020). Culte i devoció a la Puríssima al bisbat de Tortosa (segles XIII-XXI). *Analecta Sacra Tarraconensia*, 78(0).

<https://raco.cat/index.php/AnalTar/article/view/370478>

Beguer i Pinyol, Manuel. (1980). *Llinatges tortosins* [Book]. Dertosa.

Carreras i Candi, F., & Morera i Llauradó, E. (1913). *Geografia general de Catalunya*. Establ. Editorial de Albert Martín.

Castellvell i Díez, Ventura. (2005). *El Capbreu de Benifallet de 1373* [Book]. [Societat Catalana de Llengua i Literatura].

Cock, H. (1585). *Relación del viaje hecho por Felipe II, en 1585, á Zaragoza, Barcelona y Valencia*. <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc1220557>

Despuig, C. (1877). Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa. En *Reproducció digital basada en l'edició de Barcelona, Impr. de la Renaixensa, 1877. -- 171 p. ; 21 cm. -- Localització : Biblioteca de Catalunya. Sig.Tor. 732-8º*. Alacant : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006. <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc9w0b9>

Doliu Margalef, A. (2001). De Viva veu: L'Ermita ens mostra els seus encants. *De Viva veu, Abril*, 18-20.

Domedel, L. (2008). La Verge de Benifallet. *ResCat*, 18-19.

<https://centredere restauracio.gencat.cat/web/.content/crbmc/pdf/arxiu/rescat18.pdf>

Establés Susán, S. (2018). *Diccionario de mujeres impresoras y libreras de España e Iberoamérica entre los siglos XV y XVIII* (1a edición). Prensas de la Universidad de Zaragoza.

Felip, I. I., Eugènia, I. C., d'Àustria, C. M., & Bouza Álvarez, F. J. (1998). *Cartas de Felipe II a sus hijas*. Akal.

Ferrer i Vives, F. d'A. (Francesc d'Assís). (1993). *Heràldica catalana* [Book]. Millà.

García Sancho, M. (1997). *Sacerdotes diocesanos fieles hasta el martirio.: Diócesis de Tortosa 1936-1939* (E. Jordi Dassoy, Ed.).

Generalitat de Catalunya. (1982). *Aprovació definitiva de la comissió d'urbanisme. Data Disposició: 13/10/1982 Publicació: DOGC 15/12/1982.*
https://dibaaps.diba.cat/scripts/ftpisa.asp?fnew?cido&dogc/2004/01/20040128/DOGC_20040128_006_037.pdf

Generalitat de Catalunya. (1993). *LLEI 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català.*

https://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/arxius_i_gestio_documental/07_marc_normatiu/static_file/llei_09_1993.pdf

Generalitat de Catalunya. (2002). *Normes subsidiàries de planejament al terme municipal de Benifallet.* <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/4058/357650.pdf>

Generalitat de Catalunya. (2022). *Cercador del Patrimoni Arquitectònic.*
<http://invarquit.cultura.gencat.cat/Cerca/Fitxa?index=0&consulta=&codi=13387>

Llesera Margalef, A. (2001). De viva Veu: Panorama Local. *De Viva Veu, Juliol*, 4-5.

Milián Boix, M., Milián Mestre, M., i Roig, J., & i Guardiola, J. (2013). *Inventario monumental dertusense: Diócesis de Tortosa* (1a ed.). Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació, Cultura i Esport.

Milián Mestre, M., Alanyà i Roig, J., & Monferrer i Guardiola, J. (2013). *Manuel Milián Boix y su aportación a la Historia del Arte* (Edición privada de Manuel Milián Mestre para Amigos de Morella y su comarca, Ed.).

Miret y Sans, J. (1910). *Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya; aplech de noves y documents històrichs.*

Montañés i Príncep, M. C. (2001). *Memòria dels treballs arqueològics realitzats a l'ermita de la Nativitat de la Mare de Déu de Benifallet (Baix Ebre).* .
http://calaix.gencat.cat/bitstream/handle/10687/8016/qmem3601_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Muñoz i Sebastià, J.-H. (2002). La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651). *Recerca*, 6. <https://raco.cat/index.php/Recerca/article/view/27125>

- Muntaner, R. (1558). *Chronica, o descripcio dels fets e hazanyes del inclyt Rey don Jaume Primer* (Digital). Alacant: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002. <https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc2z157>
- Riquer, M. de. (1983). *Heràldica catalana: des de l'any 1150 al 1550*. Edicions dels Quaderns Crema.
- RiusSerra, J. (1946). *Rationes decimarum Hispaniae: 1279-80* (J. Rius Serra, Ed.) [Book]. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Sección de Estudios Medievales de Barcelona.
- Sánchez Cervelló, J., VidalFranquet, J. Ma., Carbonell, Jacobo., & Sáez, J. À. (2010). *Història de les Terres de l'Ebre* (J. Sánchez Cervelló, J. Ma. (Josep M. Sáez, Jacobo. Vidal Franquet, J. À. Carbonell, & J. M. Sáez, Ed.) [Book]. Aeditors.
- Virgili, A. (1997). *Diplomatari de la catedral de Tortosa: 1062-1193* (A. Virgili, Ed.) [Book]. Fundació Noguera.
- Virgili, A. (2001a). *Ad detrimentum Yspanie: la conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)* [Book]. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Virgili, A. (2001b). *Diplomatari de la Catedral de Tortosa (1193-1212): episcopat de Gombau de Santa Oliva* (A. Virgili, Ed.) [Book]. Fundació Noguera.